

PAPER DETAILS

TITLE: KARSILASTIRMALI OLARAK ULUSALÜSTÜ INSAN HAKLARI HUKUKU BELGELERİNDE
TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜSÜ ÖZGÜRLÜĞÜ

AUTHORS: Yusuf ÇÖZELİ

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227127>

KARŞILAŞTIRMALI OLARAK ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKU BELGELERİNDE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜ

Yusuf ÇÖZELİ*

ÖZET

Düşüncelerin ifade edilmesinin bir yolu olan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, demokratik toplumlarda çok önemli bir role sahiptir. Toplumun geneli tarafından kabul görmeyen farklı düşünceler, ancak demokratik toplumlarda rahatça ifade edilebilir. İnsanlar, toplantı ve gösteri yürüyüşleri sayesinde, kendi düşüncelerini dışa aktarmayı ve belli konularda kamuoyu oluşturmayı amaçlar. Ayrıca ortak bir amaç etrafında birleşen insanlar, toplantı ve gösteri yürüyüşleri aracılığıyla, toplu ve daha güçlü hareket ederler. Böylece düşünceler daha etkili bir şekilde ifade edilir.

Devletler, insan haklarını hem tanımalı hem de insan haklarını korumak adına etkili adımlar atmalıdır. İnsan haklarının güvenceli bir şekilde tanınabilmesi ve etkili bir şekilde korunabilmesi için uluslararası düzlemde ve bölgesel düzlemde faaliyet gösteren örgütler, bu amaç ekseninde, güçlü ve sağlam mekanizmalar kurmaktadır. Böylece aktif olarak çalışan kurumlar, insan hakları ihlallerinin önlenmesi için gayret göstermektedir.

İfade özgürlüğü ile yakından ilgili olan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, ulusalüstü insan hakları belgelerinin birçoğunda yer almaktadır. Başka bir deyişle; üretilen insan hakları belgelerinin çoğu, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne değinmiştir. Bu bağlamda, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün tanındığı on bir tane ulusalüstü insan hakları belgesi, karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku, Toplantı, Gösteri Yürüyüşü, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü

* Karadeniz Teknik Üniversitesi ve 19 Mayıs Üniversitesi Kamu Hukuku Ortak Doktora Öğrencisi. ysfclz@hotmail.com

FREEDOM OF ASSEMBLY AND DEMONSTRATION ON DOCUMENTS OF SUPRANATIONAL HUMAN RIGHTS LAW COMPARATIVELY

ABSTRACT

Freedom of assembly and demonstration which is a way of expressing the thought has a very significant role in a democratic society. Different thoughts which are not accepted by the majority of society can be expressed freely just in democratic societies. Thanks to assembly and demonstrations, people aim to export their thoughts and create public opinion on certain issues. Furthermore, people that keep together around a common objective act collectively and in a more powerful way via meetings and demonstrations. Thus, thoughts are expressed more effectively.

States should not only recognize human rights but also take effective steps to protect human rights. For recognition and protection of human rights safely and effectively, organizations operating in the international level and regional level, in this objective axis, establish strong and robust mechanisms. Thus, actively working institutions endeavor to prevent human rights violations.

The freedom of assembly and demonstration which is closely related to freedom of expression is located in many of supranational human rights instruments. In other words, most of the human rights instruments that are produced referred to the freedom of assembly and demonstration. In this context, eleven supranational human rights documents which recognize the freedom of assembly and demonstration will be examined relatively.

Keywords: Human Rights, Supranational Human Rights Law, Assembly, Demonstration, the Freedom of Assembly and Demonstration

I. İNSAN HAKLARI TEORİSİNDEN ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKUNA GEÇİŞ

Kelime anlamı olarak, kişinin sırf bir insan olduğu için sahip olduğu haklar¹ anlamına gelen insan hakları, kişilerin insan onuruna zarar vermeden nasıl yaşayabileceklerine ve yaşatılabileceklerine ilişkin etik ilkeleri ifade etmektedir². Kavram olarak insanların varlığını gerektiren³ insan hakları, insan onurunu korumayı amaçlamaktadır⁴. İnsan onurunun temel niteliklerini belirlemek fikrini içeren⁵ insan hakları, günümüzde insanlığın onuru, erdemi ve ortak paydası olarak kabul edilmektedir.⁶ Bu çerçevede düşünüldüğünde; insan haklarının ihlâl edilmesi, bir kimsenin insanlığını ihlâl eder⁷. Dolayısıyla, kişi, insan haklarını kaybetmesi halinde, bir insan için değerli bir hayat yaşayamaz⁸.

Hukukça çerçelenmiş veya güvencelenmiş beşeri ayrıcalıklar⁹ olarak ifade edilen insan haklarının doğal koruyucusu devlettir¹⁰. Devletler, insan haklarını çağdaş anlayışa uygun olarak anayasal ve yasal bir düzene kavuştur-

- 1 Akıllıoğlu, Tekin (1995) İnsan Hakları -I- Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (AÜSBF) İnsan Hakları Merkezi Yayınları, s. 1; Donnelly, Jack (1995) Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, (Çev: Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut), Ankara, Yetkin Yayınları, s. 11, 19 ve 22; Bozkurt, Enver (2003) İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 18-19; Kuçuradi, İoanna (2009) Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlak, Kültür Kavramları, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s. 24; Tepe, Harun (2010) "İnsan hakları: Kavram, Kapsam ve Ölçüt", Selda Çağlar (Ed.), (Felsefe, Hukuk, Çalışma Ekonomisi, Kentleşme ve Çevre, Maliye) Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları, 1. Baskı içinde, İstanbul, Beta Yayınları, s. 4; Kuçuradi, İoanna (2011) İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s. 13; Tezcan, Durmuş & Erdem, Mustafa Ruhan & Sancakdar, Oğuz & Önok, Rifat Murat (2011) İnsan Hakları El Kitabı, 4. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, s. 35.
- 2 Tepe, s. 29.
- 3 Viljoen, Frans (2012) International Human Rights Law in Africa, 2nd Edition, Oxford, Oxford University Press, s. 3.
- 4 Tezcan & Erdem & Sancakdar & Önok, s. 35.
- 5 Davis, Howard (2009) Human Rights Law: Directions, 2nd Edition, Oxford, Oxford University Press, s. 5.
- 6 Yanık, Murat (2008) "1982 Anayasası'nın İnsan Hakları Anlayışının Uluslararası Belgeler ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (GÜHFD), C. 2, S. 1-2, s. 1134.
- 7 Donnelly, s. 27.
- 8 Donnelly, s. 29.
- 9 Kaboğlu, İbrahim Özden (1999) Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı, Güncelleştirilmiş 5. Baskı, İstanbul, AFA Yayınları, s. 13.
- 10 Kuçuradi, İoanna (1996) İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s. 170.

mak ve olabildiğince sağlam, etkin ve güvenceli bir koruma mekanizmasını yaşama geçirmek zorundadırlar¹¹. Ayrıca devletler ve hükümetler, kanun ve uygulamalarında bireysel onura saygı duyulmasını özellikle sağlamalıdır¹².

İnsan haklarının geliştirilmesi ancak bu hakların somut ve etkin şekilde korunması ile mümkün olabilir¹³. İnsan haklarının etkili bir şekilde korunabilmesi, bu hakların hem ulusal anayasalar hem de uluslararası insan hakları belgeleri gibi pozitif hukuk metinlerinde korunmasıyla mümkündür¹⁴. İnter-disipliner bir kavram olan¹⁵ insan hakları kavramı, siyasal sistemi birbirinden farklı ülkelerin dahi katıldığı uluslararası sözleşmelerde yer almış, demokratik ülkelerin anayasalarında vurgulanarak tekrarlanmıştır¹⁶.

Belirtmek gerekir ki; insan haklarını korumak için parlamentoların ve hükümetlerin uluslararası anlaşmaları onaylamaları ve kanunlar çıkarmaları yeterli değildir¹⁷. İnsan hak ve özgürlükleri alanında önemli olan, bu hak ve özgürlüklerin kuramsal alandan çıkıp, uygulama alanına girmesi, etkili bir güvence sistemine kavuşturulmasıdır¹⁸. Bizce de; insan hakları adına oluşturulan kurallar, yazılı belgelerde kalmamalı ve uygulamada kendini etkin bir şekilde gösterebilmelidir. O halde teorik anlamda tanınmış olan insan haklarının olması gerektiği gibi pratiğe yansıtılabilmesi oldukça önemlidir. Başka bir deyişle; insan hakları, gerçek hayatta etkinlik gösterebilecek şekilde tanınarak güvence altına alınmalı ve böylece yazılı belgelerden öteye gidebilmelidir.

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi, hakların ve özgürlüklerin korunabilmesi amacıyla evrensel ve bölgesel düzlemde örgütler kurulmuştur¹⁹. Bu kuruluşların misyonu, sahip oldukları sistem ve mekanizmalar ile de-

11 Yanık, s.1134.

12 Davis, s. 4.

13 Ergül, Ergin (2014) "Yeni Bir Uluslararası İnsan Hakları Mekanizması: İİT Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), S. 19, s. 513.

14 Arslan, Zühtü (2005) Anayasa Teorisi, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 26.

15 Bozkurt (2003) s. 3.

16 Özek, Çetin (2002) "İnsan Hakları Kavramında Yeni Anlayış ve Sınırlamalar", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM), C. 60, S. 1-2, s. 135.

17 Hammarberg, Thomas (2012) Avrupa'da İnsan Hakları, (Çev: Ayşen Ekmekci), İstanbul, İletişim Yayıncılık, s. 23.

18 Gözübüyük, A. Şeref & Gölçüklü, Feyyaz (2013) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, 10. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, s. 4.

19 Şahin, Adil (2009) "İnsan Hakları Hukukunda Siyasal Parti Özgürlüğü ya da AİHM'nin 30 Haziran 2009 Tarihli "Batasuna Kararı"nı Yeniden Düşünmek", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD), C. 65, S. 1, 137-138; Şahin, Adil (2010) "Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Niteliği Bağlamında

mokrası ve insan haklarının korunması ve geliştirilmesine katkı yapmaktır²⁰. Ayrıca, sözü edilen örgütler bünyesinde üretilmiş olan sözleşme ve benzeri belgeler ile de; komite, komisyon ve mahkeme adıyla insan hakları kurumları oluşturulmuştur²¹. İşte belirtilen bu yol ve yöntemler aracılığıyla amaçlanan, insan haklarının uygulamadaki etkinliğini sağlamak ve insan hakları ihlallerini önlemektir. Bu bağlamda, çalışmamızla ilgili insan hakları belgelerine yer vermeden önce, insan hakları alanında etkin çalışmaları olan örgütler kısaca incelenecektir. Bu inceleme yapılırken, ilgili örgütler, uluslararası ve bölgesel düzlemde faaliyet göstermelerine göre ikili bir ayrıma tabi tutulacaktır.

A. ULUSLARARASI DÜZLEM

Uluslararası alanda insan haklarına verilen önemin gün geçtikte arttığı ve insan hakları sorununun artık devletlerin iç sorunu olmaktan çıkıp uluslararası bir sorun haline geldiği görülmektedir²². İkinci Dünya Savaşı, yol açtığı tahribatlarla, insan hak ve özgürlüklerinin değerinin insanoğlu tarafından daha iyi anlaşılmasına sebep olmuştur²³. Savaşlardan ve insan hakları ihlallerinden insanları koruyarak barışı sağlama düşüncesi, uluslararası toplumun en önemli amaçlarından biri olmuştur²⁴. Barışı sağlama yollarından biri olarak, insan haklarının uluslararası çapta korunma düşüncesi, genel olarak bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır²⁵. Ayrıca uluslararası insan hakları hukukunun ilerlemesi de, genel olarak, İkinci Dünya Savaşı sonunda gerçekleşen gelişmelerle ilgilidir²⁶.

Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD), C. 59, S. 4, s. 719; Şahin, Adil (2014) Batılı Anlamda Özgürlük Versus İktidar, Trabzon, Celepler Matbaacılık, s. 106-107.

20 Karaosmanoğlu, Fatih (2012) İnsan Hakları, Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 131.

21 Şahin (2009) s. 138.

22 Döner, Ayhan & Köküsarı, İsmail (2008) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Anayasa Mahkemesi Kararları Bakımından Yargılamanın Yenilenmesi Nedeni Olup Olmayacağı Sorunu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (GÜHFD), C. 12, S. 1-2, s. 664.

23 Karaosmanoğlu, s. 88.

24 Karaosmanoğlu, s. 132.

25 Karaosmanoğlu, s. 132.

26 Rehman, Javaid (2003) International Human Rights Law: A Practical Approach, London: Longman Publishing, s. 24.

İnsan haklarının uluslararası boyutlarda korunması ve denetim mekanizmaları geliştirilmesi, Yirminci yüzyılda olmuştur²⁷. Ayrıca Yirminci yüzyılda insan hakları alanında en önemli gelişme, bireyin ulusal hukuk öznesi olmasının yanında, uluslararası hukuk öznesi durumuna gelmeye başlamasıdır²⁸. Bu çerçevede, insan haklarının korunması ulusal sınırları aşır uluslararası güvencelere de kavuşmuş²⁹ ve böylece insan hakları, evrensel bir değer haline gelmiştir³⁰.

Uluslararası korumanın temel işlevi, insan haklarının evrensel niteliğine uygun olarak, insan haklarına ilişkin standartları belirlemek ve bu standartların her yerde ve herkes için uygulanmasını gözetmektir³¹. İnsan haklarının evrensel düzeyde korunmasının temelini büyük ölçüde oluşturduğu³² için uluslararası düzlemde, insan hakları alanında çalışmaları olarak öne çıkan örgüt Birleşmiş Milletler Örgütüdür.

1. Birleşmiş Milletler Örgütü

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünyada insanın insan olarak değerini kabul etmeyen ve insanlar arasında eşitliği reddeden görüşlerin yeniden ortaya çıkmaması için, insan haklarına saygılı bir düzenin yerleştirilmesi gereği ortaya çıkmıştır³³. Nitekim İkinci Dünya Savaşından sonra, insan haklarını uluslararası alanda garanti altına almak hususunda ilk teşebbüs, BM'den gelmiştir³⁴. Başka bir deyişle; İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında yaşanan şiddet, yıkım ve insan hakları ihlallerinin tekrar yaşanmaması ve sorunların barışçı yollardan çözülebilmesi için dünya çapında etkili bir örgütün oluşturulması düşüncesi, BM gibi uluslararası örgütlerin kurulması ile gerçeğe dö-

27 Karaosmanoğlu, s. 173.

28 Gözübüyük & Gölcüklü, s. 4.

29 Tezcan & Erdem & Sancakdar & Önok, s. 36.

30 Karaosmanoğlu, s. 88.

31 Eren, Abdurrahman (2007) Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması: Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, s. 80.

32 Bozkurt, Enver (2006) Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, 2. Baskı, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, s. 63.

33 Turhan, Mehmet (2002) "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD), C. 52, S. 3, s. 130.

34 Arık, Fikret (1960) "İnsan Haklarının Milletlerarası Korunması (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde)" Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD), C. 15, S. 4, s. 116.

nüsmüştür³⁵. Ayrıca uluslararası toplumun İkinci Dünya Savaşında yaşadığı acı tecrübeler, BM'in kuruluş amaçları arasında insan haklarının korunmasını ön plana çıkarmıştır³⁶. İkinci Dünya Savaşı sonrası, BMÖ'nün kurulması aşamasına kadar insan hakları alanında önemli bir gelişme yoktur³⁷.

San Francisco'da yapılan “Uluslararası Örgüt Hakkında Birleşmiş Milletler Konferansı”nın bir sonucu olarak 26.06.1945 tarihinde kabul edilen ve 24.10.1945 tarihinde yürürlüğe giren³⁸ BM Şartı, insan haklarının korunması açısından önemli kurallar içermektedir³⁹ ve bu Şart, insan hakları koruma sisteminin de temel belgesi konumundadır⁴⁰. Bu gelişme, devletlerden farklı olarak bireylerin, uluslararası hukuk öznesi olmaya başlamasında önemli bir dönemeçtir⁴¹. İnsan haklarına bir dizi referans içeren⁴² BM Şartı ve bu kurucu anlaşma hareket noktası alınarak hazırlanan metinler, “insanın temel haklarına inanç”, “insan kişiliğinin onuru ve değeri”, “insan onuru” gibi kavramları dayanak alarak; hak ve özgürlükleri uluslararası ölçekte ilan eder, beyan eder ve tanıır⁴³. Ayrıca Türkiye, 15.08.1945 tarih ve 4801 sayılı “San Fransisko'da 26 Haziran 1945 Tarihinde Yapılmış ve İmzalanmış Olan Birleşmiş Milletler Andlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün Onanması Hakkında Kanun”⁴⁴ uyarınca Şartı onaylamıştır⁴⁵.

BMÖ, insan haklarının “uluslararasılaşması hareketi”ne “evrensel meşruiyet” kazandırmıştır⁴⁶. Tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesine dayanan⁴⁷ BMÖ, insan haklarının korunması ve geliştirilmesini temel etkinlik sayan evrensel bir sistemdir⁴⁸. İnsan haklarının dünya çapında korunması bakımından

- 35 Salihpaşaoğlu, Yaşar (2009) “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye: Bazı Rakamlar ve Gerçekler”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (GÜHFD), C.13, S.1-2, s. 273.
- 36 Aksar, Yusuf (2015) Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk -II-, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 315.
- 37 Tezcan & Erdem & Sancakdar & Önok, s. 41.
- 38 Gemalmaz, Mehmet Semih (2012a) Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisi-ne Giriş Cilt 1, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Baskı, İstanbul, Legal Yayıncılık, s. 9.
- 39 Gözübüyük & Gölcüklü, s. 4.
- 40 Eren (2007), s. 209.
- 41 Karaosmanoğlu, s. 131.
- 42 Rehman, s. 25.
- 43 Kaboğlu, İbrahim Özden (2006) Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), 3. Baskı, İstanbul, Legal Yayıncılık, s. 227-228.
- 44 RG Tarih: 24.08.1945, Sayı: 6092
- 45 Gemalmaz (2012a), s. 9.
- 46 Kaboğlu (2006), s. 227-228.
- 47 Gülmez, Mesut (2004) Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 2.
- 48 Akıllıoğlu, s. 373.

tek ve en önemli kurum olan⁴⁹ Birleşmiş Milletlerin kurulmasından bu yana, insan hakları, uluslararası hukukun ana kavramlarından biri olmuştur⁵⁰. İnsan haklarını uluslararası düzeyde güvenlik altına almak için çalışmalara devam eden⁵¹ BM mekanizmaları ve kurumları, insan hakları standartlarının yürütümünü sağlamakta, geliştirmekte ve dünya düzeyinde insan hakları ihlallerini gözetlemektedir⁵².

BMÖ'nün sözleşmeleri, evrensel insan hakları standartlarını oluşturmaktadır⁵³. Bu bağlamda; insan haklarına ilişkin evrensel standartları belirlemede olan⁵⁴ BMÖ tarafından birçok insan hakları belgesi üretilmiştir. Örneğin, “*Evrensel İnsan Hakları Bildirisi*” (EİHB⁵⁵); “*Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi*” (MSHS⁵⁶); “*Çocuk Hakları Sözleşmesi*” (ÇHS⁵⁷); “*Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi*” (ESKHS⁵⁸); “*Soykırım Suçunun Önlenme-*

49 Gözlügül, Said Vakkas (2002) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi, 2. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, s. 87.

50 Gözübüyük & Gölcüklü, s. 4.

51 Kapani, Münci (2013) Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı (Tıpkı Basım), Ankara, Yetkin Yayınları, s. 69.

52 Gözlügül, s. 87.

53 Gözlügül, s. 87.

54 Eren, Abdurrahman (2012) Ulusal İnsan Hakları Kurumları: Uluslararası Standartlara Uygunluğun Yorum İlkeleri, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, s. 60.

55 EİHB doğrultusunda; 06.04.1949 tarih ve 3/9119 sayılı “*İnsan Hakları Evrensel Beyanname Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı*” çıkarılmıştır. EİHB'nin Türkçe resmi çevirisi için bkz. RG Tarih: 27.05.1949, Sayı: 7217. EİHB'nin orijinal metni ve Türkçe çevirisi için bkz. Gemalmaz, Mehmet Semih (2004a) İnsan Hakları Belgeleri: Cilt IV, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 3-23 ve s. 353-361; Bozkurt, Enver (2011) İnsan Hakları Temel Metinler, 2. Baskı, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, s. 1-7. Ayrıca EİHB hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Gemalmaz (2012a), s. 59-225.

56 MSHS doğrultusunda; 04.06.2003 tarih ve 4868 sayılı “*Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*” (RG Tarih: 18.06.2003, Sayı: 25142) çıkarılmıştır. MSHS'nin orijinal metni ve Türkçe çevirisi için bkz. Gemalmaz (2004a), s. 57-114 ve s. 381-410. Ayrıca MSHS hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Bozkurt (2011), s. 43-67; Gemalmaz (2012a), s. 228-325.

57 ÇHS doğrultusunda; 09.12.1994 tarih ve 4058 sayılı “*Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun*” (RG Tarih: 11.12.1994, Sayı: 22138) çıkarılmıştır. ÇHS'nin orijinal metni ve Türkçe çevirisi için bkz. Gemalmaz, Mehmet Semih (2004b) İnsan Hakları Belgeleri: Cilt V, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 175-223 ve s. 549-578; Gemalmaz, Mehmet Semih (2006a), Ulusalüstü İnsan Hakları Usul Hukuku Mevzuatı: 1. Kitap (Açıklamalı - Karşılaştırmalı) Birleşmiş Milletler Belgeleri, İstanbul, Legal Yayıncılık, s. 493-515. Ayrıca ÇHS hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Bozkurt (2006), s. 85-88; Bozkurt (2011), s. 150-173; Gemalmaz (2012a), s. 723-768; Karasmanoğlu, s. 160-165.

58 ESKHS doğrultusunda; 04.06.2003 tarih ve 4867 sayılı “*Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*” (RG Tarih: 18.06.2003, Sayı: 25142) çıkarılmıştır. Ayrıca ESKHS hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Bozkurt (2006), s. 77-85; Bozkurt (2011), s. 68-81; Gemalmaz (2012a), s. 326-413.

si ve Cezalandırılması Sözleşmesi” (SSÖCS⁵⁹); “Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair 1951 Tarihli Sözleşme” (MHSS⁶⁰) ve “Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi” (KKAOKS⁶¹) bunlardan bazılarıdır.

B. BÖLGESEL DÜZLEM

Uluslararası düzlemde yer alan BMÖ'den başka, insan haklarının korunabilmesi adına faaliyet göstermek üzere oluşturulan bölgesel nitelikte örgütler de vardır. Bölgesel insan hakları sistemlerinin oluşturulması yavaş ve zor bir süreçtir⁶². Bölgesel bir insan hakları sözleşmesi biçimlendirebilmek için gerekli ön koşul, bölgesel bütünleşmenin hem ifadesi ve sonucu olan, hem de böyle bir oluşumun sürekliliğini sağlayan bölgesel bir kurumun var olmasıdır⁶³.

Bölgesel insan hakları sözleşmeleri, insan haklarının gerçekleştirilmesi ne katkıda bulunmak için eşsiz bir potansiyele sahiptir⁶⁴. İnsan haklarının bölgesel düzeyde korunmasının temel amacı, insan haklarına ilişkin standartları belirlemekten çok hakların daha etkin bir şekilde korunmasını sağlamaktır⁶⁵. Bu bağlamda faaliyet gösteren örgütlere, Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Afrika Birliği Örgütü (ABÖ), Avrupa Konseyi Örgütü (AKÖ) ve Arap Devletleri Birliği (ADB) örnek olarak göstermek mümkündür.

59 SSÖCS doğrultusunda; 23.03.1950 tarih ve 5630 sayılı “Millî, Irkî, Dinî, Kütleleri Kısmen veya Tamamen İmha Suçunun «Genocide» Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyeti’nin de Katılmasının Onanmasına Dair Kanun” (RG Tarih: 29.03.1950, Sayı: 7469) çıkarılmıştır. Ayrıca SSÖCS hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Bozkurt (2011), s. 99-119; Gemalmaz (2012a), s. 462-495.

60 MHSS doğrultusunda; 29.08.1961 tarih ve 359 sayılı “Cenevre’de 28 Temmuz 1951 Tarihinde imzalanmış Olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun” (RG Tarih: 05.09.1961, Sayı: 10898) çıkarılmıştır. Ayrıca MHSS hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Gemalmaz (2012a), s. 633-638.

61 KKAOKS doğrultusunda; 11.06.1985 tarih ve 3232 sayılı “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine Katılmanın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” (RG Tarih: 25.06.1985, Sayı: 18792) çıkarılmıştır. Ayrıca KKAOKS hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Bozkurt (2011), s. 174-193; Gemalmaz (2012a), s. 660-713.

62 Ergül, s. 500.

63 Gemalmaz, Mehmet Semih (2012b), Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisi-ne Giriş Cilt 2, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, İstanbul, Legal Yayıncılık, s. 524.

64 Mattar, Mohamed Y. (2013), “Article 43 of the Arab Charter on Human Rights: Reconciling National, Regional, and International Standards”, Harvard Human Rights Journal, C. 26, S. 1, s. 91.

65 Eren (2007), s. 86.

1. Amerikan Devletleri Örgütü

Amerika kıtasında, bölgesel işbirliğini geliştirmek amacıyla, ADÖ kurulmuştur⁶⁶. Örgütün asıl amacı, üyeleri arasındaki işbirliğini geliştirmek ve uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözmektir⁶⁷. “Amerikan Devletleri Örgütü Şartı”⁶⁸ (ADÖ Şartı), Bogota’da yapılan Dokuzuncu Amerikan Devletleri Konferansı sonunda 30.04.1948 tarihinde 21 Amerikan devleti tarafından imzalanarak ortaya çıkmıştır⁶⁹. ADÖ Şartı, BM Şartı gibi, bir dizi temel insan haklarına referans içerir⁷⁰.

1948 tarihli Dokuzuncu Konferansta insan hakları açısından atılan bir başka önemli adım ise, “Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi”nin (Ame.İHÖB⁷¹) 02.05.1948 tarihinde kabul edilmesidir⁷². Bu bölgedeki insan hakları sistemi, bu belgenin kabul edilmesiyle başlamıştır⁷³. Bu bölgede insan haklarının kurumsallaştırılması bağlamında asıl önemli adım, “Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi”nin (Ame.İHS⁷⁴), 22.11.1969 tarihinde kabul edilerek imzaya açılması ve on-birinci onay belgesinin teslimi ile 18.07.1978 tarihinde yürürlüğe girmesiyle atılmıştır⁷⁵.

Amerikan Sistemi çerçevesinde gerçekleşen çabaların arka planında İkinci Dünya Savaşında yaşanan olaylara tepkiler yatmaktadır⁷⁶. Görüldüğü üzere; Amerikan Sistemi, Bildiri ve Sözleşme olmak üzere iki araç üzerine kurulmuştur⁷⁷. Belirtmek gerekir ki; Ame.İHÖB ve Ame.İHS, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına katkıda bulunmuştur⁷⁸.

66 Eren (2012), s. 150-151.

67 Döner, Ayhan (2003) İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 129.

68 Shelton, Dinah L. (2008) Regional Protection of Human Rights: Documentary Supplements, Oxford, Oxford University Press, s. 223-231.

69 Gemalmaz (2012b), s. 335.

70 Rehman, s. 205-210; Shelton, s. 232-237.

71 Ame.İHÖB’nin orijinal metni ve Türkçe çevirisi için bkz. Gemalmaz, Mehmet Semih (2003) İnsan Hakları Belgeleri: Cilt III, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 5-13 ve s. 365-375. Ayrıca Ame.İHÖB hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Gemalmaz (2012b), s. 341-344.

72 Gemalmaz (2012b), s. 341.

73 Eren (2012), s. 157.

74 Ame.İHS’nin orijinal metni ve Türkçe çevirisi için bkz. Gemalmaz (2003), s. 23-58 ve s. 381-416. Ayrıca Ame.İHS hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Gemalmaz (2012b), s. 344-412.

75 Gemalmaz (2012b), s. 344.

76 Gözlügöl, s. 124.

77 Gözlügöl, s. 126.

78 De Schutter, Olivier (2014) International Human Rights Law: Cases, Materials, Commentary, 2nd Edition, Cambridge, Cambridge University Press, s. 30.

ADÖ'nün Ame.İHÖB ve Ame.İHS'den başka üretmiş olduğu diğer insan hakları belgelerinden bazılarına “Amerikalılararası İşkencenin Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi” (Ame.İÖCS⁷⁹); “Kişilerin Cebri Kaybedilmeleri Hakkında Amerikalılararası Sözleşmesi” (Ame.KCKS⁸⁰); “Kadınların Uyraklığı Hakkında Sözleşme” (KUHS⁸¹) ve “Kadınların Siyasi Haklarının Tanınması Hakkında Amerikalılararası Sözleşme⁸²” örnek gösterilebilir.

2. Afrika Birliği (Örgütü)

Siyasal bağımsızlıkların kazanılmasının yoğunlaştığı 1960'lı yıllardan sonra Afrikalı devletler bölgesel birlik oluşturma çabalarına hız vermiştir⁸³. Avrupa ve Amerika kıtalarında olduğu gibi, Afrika da kendi bölgesel insan hakları koruma sistemini oluşturmuştur⁸⁴. Bu bağlamda; “Afrika Birliği Örgütü” (ABÖ), 25.05.1963 tarihinde Addis Abada'da/Etiyopya, Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı'nda Afrika devletleri liderlerince kabul ve imza edilen “Afrika Birliği Şartı” ile kurulmuştur⁸⁵. ABÖ Şartı, 13.09.1963 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

ABÖ, uzun bir geçmişe dayanan Afrika'nın bütünleştirilmesi ve bölgesel işbirliği çabalarının kurumsallaşmış bir sonucudur⁸⁶. Örgütün amacı, üyeleri arasında işbirliğini, birlik ve dayanışmayı geliştirmenin yanında BM Antlaşması ve EİHB çerçevesinde uluslararası işbirliği çalışmalarına katılmaktır⁸⁷. Önemli ölçüde siyasete bulaşmış olmanın yanında bölgesel organizasyonlar arasında devletlerin egemenliklerine en çok saygı gösteren⁸⁸ Afrika Birliği, Afrika Kıtasında insan haklarının korunması amacına matuf bir şartın hazırlanıp yayımlanmasına öncülük etmiştir⁸⁹.

79 Gemalmaz (2012b), s. 412-418.

80 Gemalmaz (2012b), s. 418-425.

81 Gemalmaz (2012b), s. 426.

82 Gemalmaz (2012b), s. 428-430.

83 Bozkurt (2006), s. 139.

84 Brems, Eva (2001) Human Rights: Universality and Diversity, The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, s. 92.

85 Gemalmaz (2012b), s. 439.

86 Gemalmaz, Mehmet Semih (1987a) “Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı Üzerine Düşünceler”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, S. 2, s. 131.

87 Döner, s. 132.

88 Donnelly, s. 230.

89 Anayurt, Ömer (1998) Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, İstanbul, Kazancı Yayınları, s. 58.

Afrika Birliğinin kurulması fikrinin resmi ve kurumsal düzlemde ilkesel olarak kabul edilmesi aşamasından sonra; “*Afrika Birliğinin Kurucu Anlaşması*” (AB Kurucu Anlaşması), 11.07.2000 tarihinde kabul edilmiş ve 26.05.2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁹⁰. AB Kurucu Anlaşması (md.33/I)’e göre, Kurucu Anlaşma, ABÖ Şartının yerine geçmektedir⁹¹. Bu yüzden ABÖ’nün adı, AB olarak değişmiştir.

AB(Ö) tarafından üretilen insan hakları belgelerine; “*Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı*” (Af.İHHŞ⁹²); “*Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı*” (Af.ÇHEŞ⁹³) ve “*Afrika Gençlik/Gençler Şartı*”⁹⁴ örnek olarak gösterilebilir.

3. Avrupa Konseyi Örgütü

İnsan hakları konusunda yapılan çalışmaların daha etkili olmasını sağlamak üzere, devletler bölgesel olarak çalışma isteğini göstermişler ve bu konuda ilk olarak Avrupa Devletlerini kapsayan Avrupa Konseyi çerçevesinde çalışmalar başlamıştır⁹⁵. Avrupa devletleri arasında, bir bölgesel insan hakları koruma sistemi işletilmesi düşüncesi doğurtusunda⁹⁶; bölgesel düzlemdeki bir örgüt olan Avrupa Konseyi (AK), İkinci Dünya Savaşının hemen bitiminde⁹⁷ güçlenen “Avrupa’nın birleştirilmesi” düşüncesinden doğmuştur⁹⁸. Özellikle İkinci Dünya Savaşının Avrupa’da yaptığı siyasal, toplumsal ve ekonomik çö-

90 Gemalmaz (2012b), s. 444-445.

91 Gemalmaz (2012b), s. 445.

92 Af.İHHŞ’nin orijinal metni ve Türkçe çevirisi için bkz. Gemalmaz (2003), s. 229-251 ve s. 573-595. Ayrıca Af.İHHŞ hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Gemalmaz (2012b), s. 444-451.

93 Af.ÇHEŞ’nin orijinal metni ve Türkçe çevirisi için bkz. Gemalmaz (2003), s. 332-358 ve s. 669-693. Af.ÇHEŞ’nin Türkçe çevirisi ilk kez Gemalmaz tarafından şurada yapılmıştır: Gemalmaz, Mehmet Semih (2002) Çocuk ve Genç Haklarına İlişkin Ulusalüstü Belgeler (Bölgesel Sistemler), İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, s. 408-426. Ayrıca Af.ÇHEŞ hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Gemalmaz (2012b), s. 509-513.

94 Afrika Gençlik Şartı’nın ilk Türkçe çevirisi için ve Afrika Gençlik Şartı hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Gemalmaz, Mehmet Semih (2011a) Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri I. Cilt Bölgesel Sistemler, 2. Baskı, İstanbul, Legal Yayıncılık, s. 1101-1130.

95 Aziz, Aysel (1971), “İnsan Hak ve Ana Özgürlüklerinin Avrupa Konseyi Çerçevesinde Korunması”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD), C. 26, S. 1, s. 245-246.

96 Mowbray, Alastair (2007) Cases and Materials on the European Convention on Human Rights, 2nd Edition, Oxford, Oxford University Press, s. 3.

97 Gemalmaz (2012b), s. 8.

98 Özdek, Yasemin (2004) Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye, Ankara, TODAİE Yayınları, s. 1.

küntü, yeni bir Avrupa'nın kurulması düşüncesinin benimsenmesine yol açmıştır⁹⁹.

Avrupa hükümetleri ve parlamentoları arasında işbirliğini sağlamak amacıyla kurulmuş bölgesel bir hükümetlerarası örgüt olan¹⁰⁰ AK, kuruluşu ile birlikte insan hakları konusunda bir sözleşme hazırlamayı kendine bir görev edinmiştir¹⁰¹. AK kurucu belgesi, 05.05.1949 tarihinde imzaya açılan ve işlerlik kazanmasının koşulu olan 7 Devletin onaylamasıyla 03.08.1949 tarihinde yürürlüğe giren “*Avrupa Konseyi Statüsü*”dür¹⁰². Türkiye onay belgesini, AK Genel Sekreterliğine 13.04.1950 tarihinde iletmiştir¹⁰³. Statü (md. 42/c) hükmü uyarınca, Türkiye, AK’ne bu tarihte, katılmış sayılmaktadır¹⁰⁴. Ayrıca Türkiye, Konseyin kurucu üyelerinden biridir¹⁰⁵. Türkiye, Sözleşmeyi kabul etmekle, Sözleşmede yer alan bütün insan hak ve özgürlüklerine gerek kendi vatandaşları ve gerekse yabancılar için uymayı üstlenmiş bulunmaktadır¹⁰⁶.

AK, Avrupa düzeyinde insan haklarının geliştirilmesinde en önemli role sahiptir¹⁰⁷. Çoğulcu demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygıyı temel alan¹⁰⁸ Avrupa Konseyi, kuruluşundan itibaren Avrupa kıtasına yayılmaya başlamıştır¹⁰⁹. Halen AK üyesi devletlerde yaşayan toplam nüfus 800 milyon kişiyi aşmaktadır¹¹⁰.

AK’nin amaçları arasında yer alan ilkelerin en önemlisi kuşkusuz insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunmasıdır¹¹¹. İnsan hakları kavramı, Konseyin kuruluş sürecinde ideolojik bir rol oynamış, bu kavram Batı Avrupa’yı birleştiren ortak değer ve ideal olarak görülmüştür¹¹². Ayrıca medya ve iletişim, hukuksal işbirliği, sosyal ve ekonomik sorunlar, sağlık, eği-

99 Gözübüyük & Gölcüklü, s. 7.

100 Özdek, s. 17.

101 Turhan, s. 130.

102 Gemalmaz (2012b), s. 8.

103 12.12.1949 tarih ve 5456 sayılı “*Avrupa Konseyinin Kurulması Hakkında İmzalanmış Olan Statünün Onanmasına Dair Kanun*” çıkarılmıştır. RG Tarih: 17.12.1949, Sayı: 7382. Detaylı açıklamalar için bkz. Gemalmaz (2012b), s. 9.

104 Gemalmaz (2012b), s. 9.

105 Fendoğlu, Hasan Tahsin (2016) “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)*, S.25, s. 2.

106 Aziz, s. 269.

107 Rehman, s. 135.

108 Akıllıoğlu, s. 332.

109 Özdek, s. 4.

110 Gemalmaz (2012b), s. 11.

111 Gözübüyük & Gölcüklü, s. 8.

112 Özdek, s. 10.

tim, kültür, spor, gençlik, yerel demokrasi ve sınır aşırı işbirliği, çevre ve bölgesel planlama gibi çeşitli konular, Konseyin etkinlik alanlarıdır¹¹³.

AK, kurulum kurulmaz, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi sorununa öncelik vermiştir¹¹⁴. AKÖ bünyesinde, insan hakları belgeleri üretilmesi sürecinin temelini ve ilkinin oluşturan “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” (AİHS¹¹⁵), Avrupa Konseyine üye devletler tarafından 04.11.1950 tarihinde imzalanmış ve 03.09.1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹¹⁶. Türkiye, Avrupa Konseyinin bir üyesi olarak AİHS’ni diğer üye devletlerle birlikte, 04.11.1950 yılında Roma’da imzalamıştır¹¹⁷.

AK şemsiyesi altında imzalanan sözleşmeler, ekonomi ve kültürden sosyal ve adli işler gibi çok geniş bir yelpazeye yayılmıştır¹¹⁸. AİHS’de sosyal haklara yer vermeyen Konsey üyesi devletler, bu eksikliği gidermeye yönelik ilk adımı 1961’de Avrupa Sosyal Şartını (ASŞ¹¹⁹) kabul ederek atmışlardır¹²⁰. AK’nin AİHS ve ASŞ’den başkaca üretmiş olduğu birçok önemli insan hakları belgesi bulunmaktadır. Örneğin, “Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi” (AİÖS¹²¹); “Çocukların Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” (ÇHKAS¹²²); “Kadınlara Karşı Şiddet ve Aile İçi Şiddeti Önleme ve Bunlarla

113 Özdek, s. 17.

114 Gözübüyük & Gölcüklü, s. 9.

115 AİHS doğrultusunda; 10.03.1954 tarih ve 6366 sayılı “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun” (RG Tarih: 19.03.1954, Sayı: 8662) çıkarılmıştır. AİHS’nin orijinal metni ve Türkçe çevirisi için bkz. Gemalmaz, Mehmet Semih (2006b) Ulusalüstü İnsan Hakları Usul Hukuku Mevzuatı: 2. Kitap - Avrupa Konseyi Belgeleri & Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kuralları Şerhi, İstanbul, Legal Yayıncılık, s. 25-41 ve s. 879-896; Bozkurt (2011), s. 203-224. Ayrıca AİHS ile detaylı açıklamalar için bkz. Gemalmaz (2012b), s. 12-167.

116 Şahin (2009), s. 149.

117 Aziz, s. 269.

118 Gözlügöl, s. 111.

119 İlgili belge doğrultusunda; 16.06.1989 tarih ve 3581 sayılı “Avrupa Sosyal Şartı’nın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” (RG Tarih: 04.07.1989, Sayı: 20215) çıkarılmıştır. Ayrıca ASŞ hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Bozkurt (2011), s. 287-307.

120 Özdek, s. 12.

121 AİÖS doğrultusunda; 25.02.1988 tarih ve 3411 sayılı “İşkencenin ve Gayri-insani ya da Kültürcü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” (RG Tarih: 26.02.1988, Sayı: 19737) çıkarılmıştır. Ayrıca AİÖS hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Bozkurt (2011), s. 311-318; Gemalmaz, Mehmet Semih (2011b), Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri II. Cilt Uluslararası Sistemler, 2. Baskı, İstanbul, Legal Yayıncılık, s. 202-247.

122 ÇHKAS doğrultusunda; 18.01.2001 tarih ve 4620 sayılı “Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” (RG Tarih: 01.02.2001, Sayı: 24305) çıkarılmıştır. Ayrıca ÇHKAS hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Gemalmaz (2011b), s. 258-261.

Mücadele Avrupa Sözleşmesi” (Av.KKŞMS¹²³) ve “*Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme*” (UAKÇS)¹²⁴ bunlardan bazılarıdır.

4. Arap Devletleri Birliği

Amerika ve Avrupa dışında dünyanın başka bölgelerinde de devletler, kendi aralarında¹²⁵ birlikler oluşturmuştur. Bunlardan birisi de Arap devletlerinin oluşturduğu birliktir. 22.03.1945’te Kahire’de altı Arap devleti (Mısır, Suudi Arabistan, Irak, Suriye, Lübnan ve Ürdün) imzaladıkları¹²⁶ *Arap Devletleri Birliği Şartı*¹²⁷ ile İkinci Dünya Savaşı sonrası evrenin ilk bölgesel örgütünü kurmuşlardır¹²⁸. Yani Arap Devletleri Birliği (ADB), İkinci Dünya Savaşının hemen sonrasında ilk bölgesel örgüt olarak kurulmuştur¹²⁹. Tarihten anlaşılacağı üzere; bu örgütün kuruluşu, BMÖ ve AKÖ’nün kuruluşundan daha öncedir. Şart, 11.05.1945’te yürürlüğe girmiştir¹³⁰. Birliğe daha sonradan bölgede yer alan başka devletler de üye olmuştur.

İnsan hakları açısından Birlik, üye devletler arasında barışçıl ilişkiler ile dayanışma ilkelerini getirmesiyle belirginleşmektedir¹³¹. Ayrıca Şartta, üye devletler arasında siyasal bağları güçlendirmek; üye devletlerin bağımsızlık ve egemenliklerini güvence altına almak; ... üye devletler arasında ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda işbirliği sağlamak amaçları göz çarpmaktadır¹³². Fakat üye ülkeler arasında sıkı kurumsal ilişkiler kurulamamıştır¹³³. Ayrıca ADB bünyesinde üretilen insan hakları belgesine Arap İnsan Hakları Şartını¹³⁴ örnek vermek mümkündür.

123 Av.KKŞMS doğrultusunda; 24.11.2011 tarih ve 6251 sayılı “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” (RG Tarih: 29.11.2011, Sayı: 28127) çıkarılmıştır. Ayrıca Av.KKŞMS hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Gemalmaz (2011b), s. 265-275.

124 UAKÇS hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Gemalmaz (2011b), s. 280-289.

125 Acer, Yücel & Kaya, İbrahim (2010) Uluslararası Hukuk: Temel Ders Kitabı, 3. Baskı, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, s. 196.

126 Gemalmaz (2012b), s. 515.

127 Shelton, s. 473-478.

128 Gemalmaz (2012b), s. 515.

129 Gemalmaz, Mehmet Semih (1987b), “Arap Ortadoğusuna İnsan Hakları Uygulamaları Açısından Bakış”, İnsan Hakları Yıllığı, C. 9, s. 201.

130 Gemalmaz (2012b), s. 515.

131 Gemalmaz (1987b), s. 201-202.

132 Gemalmaz (2012b), s. 515.

133 Acer & Kaya, s. 197.

134 İlgili Belge hakkındaki açıklamalara ilerleyen bölümlerde yer verilmiştir.

II. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜ VE BU ÖZGÜRLÜĞE YER VEREN ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKU BELGELERİ

Düşüncenin serbestçe yayılma araçlarından biri de insanların bir araya gelmeleri, karşılıklı olarak düşündüklerini birbirlerine aktarmalarıdır¹³⁵. İşte bu faaliyetin ortaya çıkış hallerinden birisi, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüdür. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemek, bireylerin bir araya gelmesi ile başlayan bir süreçtir¹³⁶.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri; bireylerin belli ortak çıkarları savunmak, düşünce değişiminde bulunmak ve belli fikir ve kanaatler çerçevesinde kamuoyu oluşturmak için geçici olarak bir araya gelmeleridir¹³⁷. Gösteri ve yürüyüşler; siyasal, sosyal, mesleki ve ekonomik konularda, bir karara, bir düzenlemeye veya uygulamaya karşı protesto veya hoşnutsuzluğu ortaya koyma yahut bir hak istemini dile getirme biçiminde, kitlelerin belli konularda kanaatlerini toplu olarak açıklamasıdır¹³⁸.

Toplantılar, bazı konularda görüşlerin ifade edilmesi için¹³⁹ müzakere ve tartışma anlamında, toplu ifade durumlarıdır¹⁴⁰. Toplanma ya da bir araya gelme, hak öznelerinin, amaçlarına ulaşmak için dayanışmayla oluşturdukları kolektif iradenin kurucu ögesidir¹⁴¹. Düşüncenin ifade edilme yöntemlerinden biri olan¹⁴² toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, bir düşüncenin toplu olarak açıklanması söz konusudur¹⁴³.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü; özellikle halk kitleleri için elverişli, pratik, ucuz ve etkili bir ifade ve baskı aracıdır¹⁴⁴. Herkese açık olması,

-
- 135 Akın, İlhan F. (1964) "Toplanma Özgürlüğü", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM), C. 30, S. 3-4, s. 545.
- 136 Özenç, Berke (2015) "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Mekân Yasakları", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM), C. 74, S. 2, s. 88.
- 137 İşgören, Ali (2011) Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 147.
- 138 Kaboğlu, İbrahim Özden (1989) Kolektif Özgürlükler, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi (DÜHF) Yayınları, s. 63.
- 139 Ghosh, Soumya K. (1993) Freedom of Speech and Assembly and Public Order, New Delhi, Ashis Publishing House, s. 18.
- 140 Salát, Orsolya (2015) The Right to Freedom of Assembly: A Comparative Study, Oxford, Bloomsbury Publishing, s. 6.
- 141 Özenç, s. 88-89.
- 142 Eryılmaz, Mesut Bedri & Seyhan, Kazım (2007) "Türk ve İngiliz Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı", Türk İdare Dergisi (TİD), S.455, s. 46.
- 143 Eryılmaz & Seyhan, s. 48.
- 144 Tanör, Bülent (1994), Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Genişletilmiş Yenilenmiş 3. Baskı, İstanbul, BDS Yayınları, s. 107.

kullanımı bakımından basın araçlarında olduğu gibi fertlerin ekonomik durumunu göz önüne almaması, fikir ve düşüncelerin toplu bir şekilde ifadesine imkân sağlaması, toplantı ve gösteriyi en sık başvurulacak baskı ve ifade aracı haline dönüştürmüş durumdadır¹⁴⁵. Kişiler, siyasi, sosyal, kültürel vb. nedenlerle toplanırlar ve gösteriler, yürüyüşler, mitingler düzenleyerek görüşlerini toplu olarak ifade ederler¹⁴⁶. Gösteri ve yürüyüşlerle oluşturulan grup sayesinde bireysel çabayla başarılamayacak amaçlar gerçekleştirilmek istenir¹⁴⁷. Ayrıca belirtmek gerekir ki; toplu eylem özgürlükleri, birden çok kişinin ancak birlikte kullanabildiği, özneli sürekli ya da geçici gruplaşmalardan oluşan ve bireylerin yalnız başlarına gerçekleştiremediği amaçları hedef alan özgürlüklerdir¹⁴⁸.

Demokratik bir ülkede, demokrasinin olmazsa olmazı olarak, siyasal ve sosyal çoğulculuğu/çeşitliliği korumanın yolu, her türlü düşüncenin serbestçe ve barışçıl bir şekilde ifade edilebilmesidir¹⁴⁹. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, şiddeti içermemesi, aleni olması, belli bir amacı taşıması gibi özellikleriyle sivil itaatsizlikle büyük oranda benzerlik göstermektedir¹⁵⁰. Sivil itaatsizlik, hukuk devleti idesinin içerdiği üstün değerler uğruna kamuya açık ve yasaya aykırı olarak gerçekleştirilen, bu sırada üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkını çiğnemeyen, barışçıl bir protesto edimidir¹⁵¹. Şiddetsizlik, sivil itaatsizliğin meşruiyet temelinin en önemli kaynağıdır¹⁵². Çünkü hukuk devletindeki bir eylemin sivil itaatsizlik olarak nitelendirilebilmesi öncelikle onun şiddet içermemesine bağlıdır¹⁵³.

Ulusalüstü insan hakları hukuku bağlamında üretilen insan hakları belgelerinin birçoğunda toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer verildiğini görebilmek mümkündür. Bu anlamda, hem uluslararası düzlemde (BMÖ) hem de bölgesel düzlemde (ADÖ, ABÖ, AKÖ ve ADB) toplantı ve gösteri yü-

145 Sunay, Reyhan (2001) Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu, s. 182.

146 Doğru, Osman & Nalbant, Atilla (2013) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Açıklama ve Önemli Kararlar: 2. Cilt, İstanbul, Legal Yayıncılık, s. 430.

147 Kaboğlu (1989) s. 63.

148 Kaboğlu (2006), s. 284.

149 Eryılmaz & Seyhan, s.46.

150 Sunay, s. 185.

151 Ökçesiz, Hayrettin (1996) Sivil İtaatsizlik, 2. Baskı, İstanbul, AFA Yayınları, s. 130.

152 Gönen, Yakup (2011) "İnsan Haklarının Korunma Yöntemi Olarak Sivil İtaatsizlik", e-akademik, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 116, s. 16.

153 Gönen, s. 16.

rüyüşü özgürlüğüne değinilmiştir. Çalışma konusu doğrultusunda belirlenen on bir¹⁵⁴ belge, kronolojik olarak incelenecektir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, kronolojik olarak;

1. 02.05.1948 tarihli “Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi” (21. madde¹⁵⁵),
2. 10.12.1948 tarihli “Evrensel İnsan Hakları Bildirisi” (20. madde¹⁵⁶),
3. 04.11.1950 tarihli “İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi” (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) (11. madde¹⁵⁷),
4. 16.12.1966 tarihli “Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi” (21. madde¹⁵⁸),
5. 22.11.1969 tarihli “Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi” (15. madde¹⁵⁹),
6. 27.06.1981 tarihli “Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartları” (11. madde¹⁶⁰),
7. 20.11.1989 tarihli “Çocuk Hakları Sözleşmesi” (15. madde¹⁶¹),
8. 11.07.1990 tarihli “Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı” (8. madde¹⁶²),
9. 15.09.1994 tarihli “Arap İnsan Hakları Şartı” (28. madde¹⁶³) ve aynı Şartın 23.05.2004 tarihli güncel hali (24. madde¹⁶⁴),
10. 09.12.1998 tarihli “Evrensel Düzlemde Tanınmış İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplum Organlarının Hakkı ve Sorumluluğu Bildirisi” (5. madde¹⁶⁵) ve
11. 02.07.2006 tarihli “Afrika Gençlik Şartı” (5. madde¹⁶⁶) belgelerinde yer almıştır.

154 Yer verilecek belgelerden birisi olan Arap İnsan Hakları Şartı’nın ilk ve güncellenmiş olmak üzere her iki haline de değinilecektir. Fakat çalışma kapsamındaki değerlendirmelerde, ilgili Belgenin güncel hâli dikkate alınacaktır.

155 Gemalmaz (2011a), s. 723.

156 Gemalmaz (2011b), s. 13.

157 Gemalmaz (2011a), s. 13.

158 Gemalmaz (2011b), s. 117.

159 Gemalmaz (2011a), s. 737.

160 Gemalmaz (2011a), s. 971.

161 Gemalmaz (2011b), s. 603.

162 Gemalmaz (2011a), s. 1040.

163 Heyns, Christof (2002) Human Rights Law in Africa 1999, Human Rights Law in Africa Series, The Hague: Kluwer Law International, s. 396; Shelton, s. 483.

164 University of Minnesota, Human Rights Library: <https://www1.umn.edu/humanrts/institute/loas2005.html> (s.e.t. 24.05.2016)

165 Gemalmaz (2011b), s. 1125-1126.

166 Gemalmaz (2011a), s. 1107.

A. AMERİKÂN İNSAN HAKLARI VE ÖDEVLERİ BİLDİRİSİ

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer veren ulusalüstü insan hakları belgelerinden ilki, Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi'dir. Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi (Ame.İHÖB) (*American Declaration of the Rights and Duties of Man*¹⁶⁷), Bogota/Kolombiya'da yapılan Dokuzuncu Uluslararası Amerikan Devletleri Konferansında 02.05.1948 tarihinde kabul edilmiştir¹⁶⁸. Aşağıda görüleceği üzere; Ame.İHÖB, 10.12.1948 tarihinde BM Genel Kurulunca kabul ve ilan edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirisinden (EİHB) yedi ay önce ilan edilmiştir¹⁶⁹.

Ame.İHÖB'nin **“Toplanma hakkı”** başlıklı 21. maddesi¹⁷⁰ şu şekildedir¹⁷¹:

“Her kişi, herhangi bir konudaki ortak çıkarlara ilişkin hususlarla bağlantılı olarak, başka insanlarla bir resmi aleni toplantı yahut gayri resmi olarak bir araya gelme şeklinde barışçıl nitelikli toplanma hakkına sahiptir.”

Madde metninde açıkça belirtildiği üzere; tanınan hakkın adı, barışçıl nitelikli toplanma hakkıdır. Bu hakkın öznesi ise, “her kişi”dir. Burada yer alan düzenlemeye göre; her kişinin herhangi bir konu ile ilgili olarak ortak bir çıkar doğrultusunda buluşma ve diğer kişilerle hem resmi aleni toplantı hem de gayri resmi olarak bir araya gelme şeklinde barışçıl nitelikli toplanma hakkı bulunmaktadır. Görüldüğü gibi, toplanmanın resmi olabileceği gibi gayri resmi olabileceği de vurgulanmıştır. Ayrıca maddedeki düzenlemede, toplanma hakkına ilişkin herhangi bir sınırlama sebebine ve haliyle sınırlamanın tekniği ya da sınırlamanın sınırlarına yer verilmemiştir. Yine de maddenin varlığı, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer veren ilk ulusalüstü insan hakları belgesi olması adına, oldukça önemli bir adımdır.

Burada vurgulanan “ortak çıkarlar” ifadesi, toplantı kavramının amaç unsuruna işaret etmektedir. Amaç unsuru, herhangi bir konuda savunulan bir fikir ya da görüşün açıklanması ve yayılması şeklinde belirtilebilir¹⁷². Her top-

167 Rehman, s. 205-210; Shelton, s. 232-237.

168 Gemalmaz (2011a), s. 719.

169 Gemalmaz (2012b), s. 341.

170 Shelton, s. 235.

171 Gemalmaz (2011a), s. 723.

172 Sunay, s. 184.

lantı, bir amaca yönelir ve katılımcıları ortak bir amaç çevresinde bir araya getirir¹⁷³. Ortak bir amaç olmaksızın, birbirlerinden habersiz veya tesadüfen bir araya gelen kişiler toplantı değil, bir yığın oluştururlar¹⁷⁴.

Dikkat edileceği üzere; bu maddede belirtilen hak, kısaca geçirilme-miş ve açıklanarak ifade edilmiştir. Ayrıca anılan maddede, toplanma hakkına sahip olabilmenin temel koşulu olarak barışçıl nitelik¹⁷⁵ işaret edilmiştir. Aşa-ğıda yer vereceğimiz, diğer ulusüstü insan hakları belgelerinde de, burada yer alan barışçıl nitelik şartına açıkça vurgu yapıldığı görülecektir. Bu anlam-da, barışçıl nitelik şartının birçok ulusüstü insan hakları belgesinde esin kay-nağı olduğu söylenebilir.

B. EVRENSEL İNSAN HAKLARI BİLDİRİSİ

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer veren ikinci ulusüstü insan hakları belgesi ise Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'dir. Evrensel İnsan Hakları Bildirisi (EİHB) (*Universal Declaration of Human Rights*¹⁷⁶), BM Genel Kurulunun 10.12.1948 tarih ve 217 A(III) sayılı kararıyla kabul ve ilan edil-miştir¹⁷⁷.

İnsan hakları ve temel özgürlükler açısından geniş bir alanı kapsayan¹⁷⁸ ve insan haklarının temel kaynaklarından birisi olan¹⁷⁹ Evrensel Bildiri'ye iliş-kin olarak, Türkiye, 06.04.1949 tarih ve No.3/9119 sayılı "*İnsan Hakları Ev-rensel Beyannamesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı*" çıkarmış ve bu karar uyarınca Evrensel Bildirinin Türkçe resmi çevirisi yayımlanmıştır¹⁸⁰.

173 Kaboğlu (1989), s. 62.

174 Atalay, Esra (1995) Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü, İzmir, Dokuz Ey-lül Üniversitesi Hukuk Fakültesi (DEÜHF) Yayınları, s. 4.

175 Barışçıl nitelik şartı ile ilgili detaylı açıklamalara AİHS'nin incelendiği bölümde yer veril-miştir.

176 Rehman, s. 53-56; Crawshaw, Ralph & Holmström, Leif (2008) Essential Texts on Hu-man Rights for the Police: A Compilation of International Instruments, 2nd Revised Edi-tion, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, s. 25-31; Clayton, Richard & Tomlinson, Hugh (2009), The Law of Human Rights, Volume II, 2nd Edition: Oxford, Oxford University Press, s. 119-122.

177 Gemalmaz (2011b), s. 3.

178 Gözübüyük & Gölcüklü, s. 5.

179 Tezcan & Erdem & Sancakdar & Önok, s. 41.

180 Gemalmaz (2011b), s. 3. Ayrıca EİHB'nin Türkçe resmi çevirisi için bkz. RG Tarih: 27.05.1949, Sayı: 7217.

Modern insan hakları hukukunun kurucu belgesi ve temel kaynağı olan¹⁸¹ EİHB, insan haklarını düzenleyen geniş kapsamlı bir belge olup bir sözleşme veya antlaşma değildir¹⁸². EİHB, uluslararası hukuk bağlamında bir antlaşma niteliği taşımadığından katılımcı devletler bakımından bağlayıcı değildir, hükümleri sadece yol gösterici niteliktedir¹⁸³. Genel Kurulun bir tavsiyesi niteliğinde olan¹⁸⁴ EİHB'nin hukuksal açıdan bağlayıcılık nitelikte olmadığı uzun süreyle, yaygın ve genel kabul bulan bir görüş olmuştur¹⁸⁵. Başka bir deyişle; BM'nin bir kararı olan bu Bildiri, hukuki açıdan bağlayıcı bir belge değildir¹⁸⁶. Ayrıca Bildiride insan haklarının korunmasına yönelik bir denetim olanağına yer verilmemiştir¹⁸⁷.

Öğretide savunulan yaygın görüşe göre; bu belge, uluslararası alanda ve devletler bakımından sadece “moral değere” sahiptir¹⁸⁸ ve bu etkisinin tartışılması mümkün değildir¹⁸⁹. Bu belge hukuki bağlayıcılıktan yoksun olsa da, tarihi ve manevi bakımdan büyük bir değer taşır¹⁹⁰. Çünkü EİHB, insan hak ve özgürlüklerinin somut bir açıklığa kavuşması yönünde atılmış çok önemli ve etkili bir adımdır¹⁹¹. Ayrıca Bildirinin insan hakları geleneğinin gelişiminde bir dönüm noktası olduğunu söylemek yanlış olmaz¹⁹². Bu anlamda, Bildirinin yön gösterici ilkeler belirleyici bir belge olduğu kabul edilebilir¹⁹³. O halde, bu Belgenin, emredici olmasa da, manevi ağırlığı şüphe götürmez¹⁹⁴. Özetle Bildirge, tek başına hukuken bağlayıcı olmasa da, insan hakları alanında yeni bir çıkış açan, bir dönüm noktası teşkil eden ve hayati önemi yadsınamaz temel bir insan hakları kaynağıdır¹⁹⁵.

181 Gemalmaz (2012a), s. 59.

182 Atalay, s. 43; Gözübüyük & Gölcüklü, s. 5.

183 Tezcan & Erdem & Sancakdar & Önok, s. 41.

184 Civelek, Jale (1992), “Evrensel Düzeyde Haklara Genel Bir Bakış”, *Argumentum Aylık Hukuk Dergisi*, S.25, s. 384.

185 Gemalmaz (2012a), s.63.

186 Reisoğlu, Safa (2001) *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, İstanbul, Beta Basım Yayım, s. 1; Döner, s. 38; Aksar, s. 316.

187 Reisoğlu, s. 1.

188 Kaboğlu (1999), s. 131.

189 Bozkurt (2006), s. 71.

190 Kapani, s. 62.

191 Reisoğlu, s. 1.

192 Bozkurt (2006), s. 71.

193 Bozkurt (2006), s. 71.

194 Gözübüyük & Gölcüklü, s. 5.

195 Tezcan & Erdem & Sancakdar & Önok, s. 42.

EİHB, tüm halklar ve tüm milletler için bir ortak başarı standardı olarak kabul edilen bir belgedir¹⁹⁶. Genel olarak batılı insan hakları düşüncesinin izlerini taşıyan¹⁹⁷ EİHB, insan hak ve temel hürriyetlerinin, milletlerarası düzeyde, üzerinde tartışılan bir tanımı olmuştur¹⁹⁸. Ayrıca insan hakları standartlarının dünya çapında gündeme gelmesi EİHB ile olmuştur¹⁹⁹.

EİHB, çağdaş toplumlarda insan haklarını tanımlayan bir belge olarak ortaya çıkmaktadır²⁰⁰. Genel olarak, devletleri, hukuksal bir yükümlülük altına sokmayan Bildiri, kabul edildiğinden bu yana hem ulusal, hem uluslararası düzeyde etkisini göstermiştir²⁰¹. Pek çok ülkede ve ülkemizde, ulusal mahkeme kararında, bu Belgedeki evrensel nitelikli ilkelere atıfta bulunulmuştur²⁰². Bildirinin İkinci Dünya Savaşı sonrası hazırlanan hemen bütün anayasalara etkisi bir yana; başta AİHS olmak üzere, birçok devletler hukuku sözleşmesinde bu Bildiriye açıkça atıfta bulunulmaktadır²⁰³. Ayrıca bu Belge, BM içinde ve dışında yapılan benzer uluslararası sözleşmelere de esin kaynağı olmuş²⁰⁴ ve Bildiriye dayanılarak uluslararası alanda birçok sözleşme metni hazırlanmıştır²⁰⁵. Başka bir deyişle, bu Belge, uluslararası topluma yol gösterici bir kaynak niteliğinde olup uluslararası ve ulusal düzeyde insan hakları hukuku ile ilgili çok önemli metinlerin ortaya çıkmasına esas teşkil etmiştir²⁰⁶.

EİHB'nin 20. maddesi²⁰⁷ şu şekildedir²⁰⁸:

“1. Herkes barışçıl nitelikli toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne sahiptir.

2. Hiç kimse bir örgüte girmeye zorlanamaz.”

196 Vitkauskaitė-Meurice, Dalia (2010) “The Arab Charter on Human Rights: The Naissance of New Regional Human Rights System or a Challenge to the Universality of Human Rights?”, *Jurisprudence*, 1(119), s. 166.

197 Döner, s. 37.

198 Bozkurt (2003), s. 58; Bozkurt (2006), s. 69.

199 Doğan, İlyas (2005) “BM'nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik Belgeler Işığında Güncel Bir Saptama”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 1, s. 71.

200 Karaosmanoğlu, s. 136.

201 Gözübüyük & Gölcüklü, s. 6.

202 Gözübüyük & Gölcüklü, s. 5.

203 Doğan, s. 70.

204 Tezcan & Erdem & Sancakdar & Önok, s. 41-42.

205 Civelek, s. 384.

206 Aksar, s. 316.

207 Crawshaw & Holmström, s. 29; Clayton & Tomlinson, s. 121.

208 Gemalmaz (2011b), s. 13; Gemalmaz (2012a), s. 221.

Madde hakkında gerekli açıklamalara yer vermeden önce, maddenin çevirisi hakkında bazı hususlara değinmek gerekir. Türkçe resmi çeviride; madde metninde geçen “barışçıl nitelikli toplanma” (*freedom of peaceful assembly*) ibaresi “muslihane toplanma”, “örgütlenme özgürlüğü” (*freedom of association*) ibaresi “dernek kurma ve derneğe katılma serbestisi” ve “bir örgüte” (*an association*) ibaresi “bir derneğe” şeklinde ifade edilmektedir²⁰⁹. Bu bağlamda, yapılan çevirilerin farklılığı ortaya çıkmaktadır.

EİHB’nin 20. maddesinin ilk fıkrasında belirtilen özgürlüğün adı, barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğüdür. Buna göre; herkesin barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğüne sahip olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir. Dikkat edileceği üzere; burada da barışçıl nitelik şartı vurgulanmıştır. Ayrıca burada toplanma özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ile birlikte düzenlenmiştir.

Madde metni, oldukça sade ve kısa olup konu hakkında detaylı bilgiler içermemektedir. Bildiri formatında yer alan bu Belgede, toplanma özgürlüğünün tanınması ve kullanılması anlamında, herhangi bir sınırlama sebebine yer verilmemiştir. Buna rağmen, EİHB’nin ortaya çıktığı dönem düşünüldüğünde, ilgili maddenin varlığının önemi yadsınamaz. Ayrıca toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, BMÖ’nün üretmiş olduğu insan hakları belgelerinde, ilk defa burada yer almıştır.

C. İNSAN HAKLARINI VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİ KORUMA SÖZLEŞMESİ (AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ)

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer veren ulusüstü insan hakları belgelerinden birisi de, İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesidir. AK tarafından hazırlanarak 04.11.1950 tarihinde Roma’da kabul edilip imzaya açılan “İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi” (No.005, (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*²¹⁰), 03.09.1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir²¹¹. Bu Belge, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) veya İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS) olarak da anılmaktadır.

Türkiye, AİHS’ni 04.11.1950 tarihinde imzalamıştır ve Protokol No.1 ile birlikte, 10.03.1954 tarih ve 6366 sayılı “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri

209 Gemalmaz (2011b), s. 13.

210 Rehman, s. 136-140; Clayton & Tomlinson, s. 47-58.

211 Gemalmaz (2011a), s. 5.

Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun'u²¹² çıkartarak onaylamıştır²¹³. Sözleşmenin onay belgesi 18.05.1954 tarihinde AK Genel Sekreterliğine depo edilmiş ve Sözleşme bu tarihten itibaren Türkiye bakımından yürürlüğe girmiştir²¹⁴. Türkiye, AİHS'ni imzalamakla, Sözleşme-de yer alan bütün hak ve özgürlüklere hem kendi vatandaşları hem de ülkesin-de bulunan tüm yabancılar için uyma yükümlülüğü altına girmiştir²¹⁵. Ayrıca Anayasamızın 90. maddesi gereğince; Sözleşme, kanun gibi bağlayıcılık kazanmış olup Anayasaya aykırılığı öne sürülemez²¹⁶.

Bir görüşe göre; AİHS, insan haklarının hukuksal açıdan korunması konusunda en güçlü uluslararası belge niteliğindedir²¹⁷. Temelini özgürlükçü demokrasinin teşkil ettiği²¹⁸ bu Sözleşme, temel özgürlüklerin, yeryüzünde adalet ve barışın temelini oluşturduğuna işaret etmektedir²¹⁹. AİHS ile insan haklarının etkin bir şekilde, bölgesel düzeyde korunması düzeni kurulmuş²²⁰, böylece bireyin milletlerarası hukuktan kaynaklanan kimi hakları kabul edilmiş ve üye devletlere de kimi yükümlülükler getirilmiştir²²¹.

Uluslararası hukuk sisteminin en gelişmiş formlarından biri olan²²² AİHS, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren hem metni itibarıyla hem de kurdu-ğu sistem itibarıyla pek çok kez reforma konu olmuştur²²³. AİHS (ve ek proto-koller), insan hakları için uluslararası güvence sisteminin kurumsallaşmasına yönelik uluslararası uğraşların bir ürünüdür²²⁴. AİHS ve ek protokoller bir bü-tündür²²⁵ ve yürürlüğe girmiş bulunan Protokoller, Sözleşmenin ayrılmaz bir

212 Belgenin resmi çevirisi için bkz. RG Tarih: 19.03.1954, Sayı: 8662

213 Gemalmaz (2011a), s. 5.

214 Gemalmaz (2011a), s. 5-6.

215 Gözübüyük & Gölcüklü, s. 18.

216 Fendoğlu, s. 2.

217 Turhan, s. 131.

218 Yıldız, Mustafa (1999) "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin İşlevsel Konumu", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF-HAD), Selâhattin Sulhi Tekinay'ın Hatırasına Armağan Özel Sayısı, C. 11, S. 1-3, s. 681.

219 Yanık, s. 1144.

220 Gözlügöl, s. 137.

221 Gözlügöl, s. 137.

222 Janis, Mark W. & Richard, S. Kay & Anthony, W. Bradley (2008), European Human Rights Law: Text and Materials, 3rd Edition, Oxford, Oxford University Press, s. 3.

223 Gözlügöl, Said Vakkas & Poyraz, Yasin (2015), "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Uygulamasında 15 ve 16 Nolu Ek Protokollerle Öngörülen Reform", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), S.20, s. 61.

224 Yıldız, s. 679.

225 Fendoğlu, s. 3.

parçasını oluştururlar²²⁶. Ayrıca taraf devletlerin istek ve iradelerinin hukukî yansıması olarak nitelendirilen²²⁷ Ek Protokoller, Sözleşmenin donmuş bir metin olmadığını göstermektedir²²⁸.

Sözleşmede, insan hak ve özgürlüklerinin, mümkün olduğunca somut ve ayrıntılı bir şekilde tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi yoluna gidilmiştir²²⁹. Sözleşme sisteminde her bir hak ve özgürlük önce tanımlanmış ve ardından bunun sınırları gösterilmiştir²³⁰. Demokratik bir düzen olmaksızın temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınıp gelişemeyeceği görüşünden yola çıkan²³¹ AİHS, sözleşmeye taraf devletlerin amaçları ile konulan kurallar ve bu kuralların içeriği itibarıyla, kişilere doğrudan haklar tanımaktadır²³². Bi-reyi uluslararası hukukun bir süjesi haline getiren²³³ bu belge, temel hak ve özgürlükleri, demokratik bir toplumun asgari standartları olarak derlemiştir²³⁴. Burada asıl ağırlık kişi hakları olup, siyasî haklar sınırlı bir yer tutmaktadır²³⁵.

AİHS'nin “**Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü**” başlıklı 11. maddesi²³⁶ şu şekildedir²³⁷:

“1. Her kişi, barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü ve menfaatlerini korumak için sendikalar kurmak ve sendikalara girmek hakkı dahil olmak üzere, başkalarıyla birlikte örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir.

2. Bu hakların kullanımına, ulusal güvenlik ya da kamu emniyeti yararı için, düzensizliğin ya da suçun/(suç işlenmesinin) önlenmesi için, sağlığın ya da ahlakın korunması yahut başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması için, yasa tarafından öngörülen ve bir demokratik toplumda gerekli olanlardan başka hiçbir kayıtlama getirilmeyecektir. Bu Madde, bu

226 Gözlügöl, s. 138.

227 Gözlügöl & Poyraz, s. 82.

228 Fendoğlu, s. 3.

229 Döner, s. 82.

230 Anayurt, s. 58.

231 Ünal, Şeref (1994) “Anayasa Hukuku ve Milletlerarası Sözleşmeler Açısından Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması”, Anayasa Yargısı Dergisi, S.11, s. 47.

232 Şahbaz, İbrahim (2004) “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Türk Yargı Sistemindeki Yeri”, Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi, S.54, s. 178.

233 Tezcan & Erdem & Sancakdar, s. 53.

234 Ünal, s. 41.

235 Anayurt, s. 57.

236 Shelton, s. 15; Clayton & Tomlinson, s. 50.

237 Gemalmaz (2011a), s. 13. Ayrıca AİHS’nin 11. maddesinin birinci fıkrasının resmi çevirisi, “**Her şahıs asayiş ihlâl etmiyen toplantılara katılmak ve başkalarıyla birlikte sendikalar tesis etmek ve kendi menfaatlerini korumak üzere sendikalara girmek hakkı dâhil olmak üzere dernek kurmak hakkını haizdir.**” şeklindedir.

hakların silahlı kuvvetler, polis örgütü ya da Devlet idaresi mensupları tarafından kullanılmasına yasaya/(hukuka) uygun kayıtlamalar getirilmesini engellemeyecektir.”

AİHS'nin 11. maddesi, birbiriyle ilgili olan, toplanma ve örgütlenme özgürlüklerini temin etmektedir²³⁸. AİHS'nin 11. maddesinin birinci fıkrası, herkesin toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü tanımakta ve bu hak kapsamında bireylerin sendika kurma ve sendikalara girme hakkını da açıkça güvenceye almaktadır²³⁹. Başka bir ifadeyle; AİHS'nde, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne ilişkin düzenleme, örgütlenme özgürlüğü ile birlikte aynı maddede düzenlenmiştir. Bir görüşe göre²⁴⁰, bunun arkasında yatan anlayış, demokratik toplumun işleyişinin bu hakların bir arada kullanılabilmesine bağlı olduğu ve ancak toplantı özgürlüklerinin kullanılabilmesi ile örgütlenme özgürlüğünün de kullanılabilmesinin mümkün olacağı şeklindedir. Gerçekten de yer verilen bu iki özgürlük birbiriyle yakından ilişkilidir. Haliyle bu durum, kendini birçok insan hakları belgesinde de göstermektedir.

AİHS'nin 11. maddesinde güvence altına alınan haklar, genel olarak bireyin başka bir grup kişi ile birlikte kullandığı haklar olduğu için, çoğu kez kolektif haklar olarak nitelendirilir²⁴¹. Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, AK'nin temel değerlerinden biri olan siyasal demokrasiyi somutlaştıran özgürlükler arasında yer alır²⁴².

Gerek başlıkta ve gerekse 11. maddenin birinci fıkrasında, gösteri yürüyüşü özgürlüğü kavramı kelime olarak yer almamaktadır. Fakat AİHM, 11. maddede geçen “toplantı özgürlüğü” kavramını içtihatlarıyla “gösteri özgürlüğü”nü de kapsayacak şekilde genişletmiştir²⁴³. Oldukça isabetli olan bu gelişme, maddenin ve ilgili özgürlüğün daha iyi anlaşılabilmesine hizmet etmektedir.

Sözleşmeye göre, herkes düzeni bozmayan toplantılar yapmak ve bunlara katılmak hakkını haizdir²⁴⁴. Görüldüğü gibi; hakkın öznesi, “herkes”tir. Hakkın öznesi “herkes” olduğu için vatandaşlar gibi vatandaş olmayanlar da

238 Rehman, s. 154.

239 Özdek, s. 259.

240 Akbulut, Olgun (2013) “Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri”, Sibel İncoğlu (Ed.), İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, 3. Baskı içinde, İstanbul, Beta Yayınları, s. 381.

241 Doğru & Nalbant, s. 429.

242 Doğru, Osman (2006) “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü”, Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi, S.64, s. 39.

243 Akbulut, s. 383.

244 Yarsuvat, Duygun (1968) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi (İÜHF) Yayınları, s. 80.

bu haktan faydalanabilir²⁴⁵. Ayrıca AİHS'nin 11. maddesi, büyük orandaki nüfusu veya diğer insanları zorlamak için bir izin değildir²⁴⁶.

AİHS'nin 11. maddesinde ilk olarak herkesin barışçıl amaçlı ve asayiş bozmayan toplantılar yapabileceği öngörülmektedir²⁴⁷. Maddenin işaret ettiği barışçıl nitelik şartı oldukça önemlidir. Bu madde, sadece barışçıl amaçlarla yapılan, şiddet içermeyen toplantıları koruma altına alır²⁴⁸, saldırgan ve şiddetli toplanmaları korumaz²⁴⁹. Başka bir ifadeyle; toplantının “barışçıl” nitelik taşıması, bu haktan yararlanabilmenin ön koşuludur²⁵⁰. Katılanların silahlı olduğu bir toplantı, bu silahlar taş ve sopadan ibaret olsa ve kullanılsa bile, barışçı bir toplantı sayılamaz²⁵¹. Ayrıca barışçıl toplanma hakkı, siyasi toplantı, yürüyüş ve protestoları içermektedir²⁵².

Toplantının yürütülmesine ilişkin “barışçı” nitelik, genel anlamıyla şiddete, özellikle de silahlı şiddete başvurulmaması olarak tanımlanmaktadır²⁵³. Toplantıya katılanların gelip geççenlere saldırı veya tehdide yönelmesi, eşyaların tahrip edilmesi, arabaların yakılması, taş, molotof kokteyli vb. atılması, toplantıyı barışçı olmaktan çıkarır²⁵⁴. Ayrıca herhangi bir toplantının bu özgürlük kapsamında kalabilmesi için toplantının barışçı niteliğinin toplantı boyunca devam etmesi gerekir²⁵⁵.

AİHS'nin 11. maddesinin ikinci fıkrası ise, bu özgürlüğün sınırlanma koşullarını düzenlemektedir²⁵⁶. Yani ikinci fıkrada özgürlüğün sınırlandırılmasına ilişkin sebepler açıklanmıştır. Toplantı barışçıl ise, o durumda geti-

245 Akbulut, s. 384.

246 Davis, s. 404.

247 Arıcan, Mehmet (2009) “Güvenlik Güçlerinin Toplantı ve Örgütlenme Özgürlüğü: Uluslararası Hukuk ve Ülkemizdeki Uygulama”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, C. 5, S. 19, s. 55.

248 Bozkurt (2003), 184; Tanyar, Ziya Çağa (2011) “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD), C. 60, S. 3, s. 607.

249 Doğru (2006), s. 44.

250 Alpkaya, Gökçen (2001) “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD), C. 56, S. 3, s. 7.

251 Alpkaya, s. 7.

252 Davis, s. 402.

253 Alpkaya, s. 7.

254 Alpkaya, s. 7-8.

255 Alpkaya, s. 7.

256 Özdek, s. 259.

rilen kısıtlamanın AİHS 11. maddesinin ikinci paragrafına göre demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığının incelemesine geçilir²⁵⁷. Ulusal güvenlik, kamu emniyeti yararı, düzensizliğin ya da suçun/(suç işlenmesinin) önlenmesi, sağlığın ya da ahlakın korunması, başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması temel sınırlama sebepleri olarak sayılmıştır. Ayrıca yasa tarafından öngörülen ve bir demokratik toplumda gerekli olanlardan başka hiçbir kayıtlama getirilmeyeceğine dikkat çekilerek getirilecek sınırlamaların da sınırı çizilmiştir.

AİHS'nin 11. maddesi, sınırlamalara tabidir²⁵⁸. AİHS'nin 11. maddesinin ikinci fıkranın son cümlesinde ise düzenlenen bu maddenin, belirtilen hakların silahlı kuvvetler, polis örgütü ya da Devlet idaresi mensupları tarafından kullanılmasına yasaya/(hukuka) uygun kayıtlamalar getirilmesini engellemeyeceği açıkça ifade edilmiştir. Böylelikle, toplanma ve örgütlenme özgürlüğünün bu kişi kategorileri bakımından kısıtlanmasında ulusal makamlara geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır²⁵⁹. O halde, taraf Devletler, sayılan kişilerin bu haklardan yararlanması bağlamında yasaya/hukuka uygun sınırlamalar getirebilecektir.

D. ULUSLARARASI MEDENİ VE SİYASİ HAKLAR SÖZLEŞMESİ

EİHB haricinde, BMÖ'nün toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer verdiği insan hakları belgesinden birisi de Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesidir. EİHB ile bağlantılı şekilde olan²⁶⁰ Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS) (*International Covenant on Civil and Political Rights*²⁶¹), BM Genel Kurulunun 16.12.1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş, 19.12.1966 tarihinde imzaya açılmış ve 23.03.1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁶².

Türkiye bu Sözleşmeyi, imzaya açıldığı 19.12.1966'dan yaklaşık 34 yıl ve yürürlüğe girdiği 03.01.1976'dan yaklaşık 24 yıl sonra 15.08.2000 tarihinde imzalamıştır²⁶³. Sözleşme, medeni ve siyasi hakları, EİHB'ne benzer şekilde

257 Tanyar, s. 607.

258 Stone, Richard (2008) Textbook on Civil Liberties and Human Rights, 7th Edition, Oxford, Oxford University Press, s. 23.

259 Özdek, s. 259.

260 Bozkurt (2003), s. 62; Bozkurt (2006), s. 73.

261 Rehman, s. 62-66; Clayton & Tomlinson, s. 135-147.

262 Gemalmaz (2011b), s. 95.

263 Gemalmaz (2011b), s. 95.

düzenlemiştir²⁶⁴. Başka bir deyişle, burada, genel olarak, EİHB’de yer verilmiş olan klasik haklar düzenlenmiştir²⁶⁵.

MSHS, küresel ölçekte medeni ve siyasal hakların en yetkin ve kapsamlı olarak düzenlenmiş olduğu sözleşme olarak nitelendirilmektedir²⁶⁶. Burada kapsanan haklar, daha ziyade medeni ve siyasal niteliklidir ve ekonomik, sosyal ve kültürel nitelikli hakları içermemektedir²⁶⁷. Taraf devletler, Sözleşme hükümleri ile bağlı olup, ulusal düzeyde sözleşmenin öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmek için gerekli hukuki düzenlemeleri yapmak zorundadır²⁶⁸.

MSHS’nin 21. maddesi²⁶⁹ şu şekildedir²⁷⁰:

“Barışçıl nitelikte toplanma/(toplantı) hakkı tanınacaktır. Bu hakkın kullanımına, ulusal güvenlik ya da kamu emniyeti, kamu düzeni yararı bakımından (yahut) kamu sağlığını ya da genel ahlakı korumak yahut başkalarının haklarını ve özgürlüklerini korumak için yasaya uygun biçimde öngörülmüş ve demokratik bir toplumda gerekli olan kayıtlamalardan başka hiçbir kayıtlama getirilemez.”

MSHS’nin 21. maddesinde yer alan hakkın adı, barışçıl nitelikteki toplanma/toplantı hakkı olarak belirtilmiş ve barışçıl nitelikteki toplanma/toplantı hakkının tanınacağı açık bir şekilde vurgulanmıştır. Fakat konu oldukça yüzeysel şekilde ifade edilerek detaylı açıklamalarda bulunulmamıştır. Ayrıca cümlelerin devamında bu hakkın sınırlama sebeplerine de yer verilmiştir. Bu bağlamda; ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeni yararı, kamu sağlığı, genel ahlak, başkalarının hak ve özgürlükleri sınırlama sebebi olarak sayılmıştır. Ayrıca yasaya uygun biçimde öngörülmüş ve demokratik bir toplumda gerekli olan kayıtlamalardan başka hiçbir kayıtlama getirilemeyeceği belirtilerek bir anlamda sınırlama tekniği ve sınırlamanın sınırı belirtilmiştir. Burada belirtilen barışçıl nitelik şartının yanı sıra sınırlama sebepleri ve sınırlamanın sınırı, birçok ulusalüstü insan hakları belgesinde kendini göstermektedir.

E. AMERİKAN İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ

Yukarıda da belirtildiği üzere; toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne

264 Aksar, s. 320.

265 Döner, s. 42.

266 Yanık, s. 1139.

267 Acer & Kaya, s. 191.

268 Aksar, s. 320.

269 Clayton & Tomlinson, s. 140.

270 Gemalmaz (2011b), s. 117.

yer veren ilk ulusüstü insan hakları belgesi Ame.İHÖB idi. Amerika kıtasındaki bölgesel örgütlenmenin sonucu olarak ortaya çıkan ADÖ'nün üretmiş olduğu Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de (Ame.İHS) bu konuya değinilmiştir. Aynı zamanda “San Jose Paktı” olarak da anılan²⁷¹ Ame.İHS (American Convention on Human Rights²⁷²), 22.11.1969 tarihinde San Jose/Kosta Rika'da kabul edilmiş ve 18.07.1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁷³.

82 maddeden oluşan Sözleşme, ilk maddesiyle taraf devletlere Sözleşme'de garanti altına alınmış olan hak ve özgürlükleri kabul yükümlülüğünü getirmektedir²⁷⁴. Ame.İHS, büyük ölçüde AİHS'ne benzemektedir²⁷⁵ ve ondan geniş ölçüde etkilenmiştir²⁷⁶. Avrupa'daki benzeri gibi, kişisel, hukuki, sivil ve siyasal haklarla sınırlı olan²⁷⁷ Ame.İHS, AİHS ve BM Sözleşmelerinden farklı olarak, iki grup hakları tek metinde birleştirmiştir²⁷⁸.

Ame.İHS'nin “Toplanma hakkı” başlıklı 15. maddesi şu şekildedir²⁷⁹:

“Silahsız olarak, barışçıl toplanma hakkı tanınmıştır. Bu hakkın kullanılmasında ulusal güvenlik, kamu emniyeti ya da kamu düzeni yararı yahut genel sağlığın ya da ahlakın ya da başkalarının haklarının ya da özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlardan başka hiçbir kayıtlama konulamaz.”

Madde metninden anlaşıldığı üzere; tanınmış olan toplanma hakkının iki temel şartına dikkat çekilmiştir: Bunlardan ilki silahsızlık şartı iken diğeri barışçıl nitelik şartı olarak belirtilmiştir. O halde, silahlı veya barışçıl nitelik taşımayan bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün özgürlük kapsamında değerlendirilemeyeceği çıkarımında bulunulabilir.

Ame.İHS'de yer alan barışçıl nitelik şartı diğer ulusüstü insan hakları belgelerinde de yaygın bir şekilde kullanılmasına rağmen, silahsızlık şartına başka herhangi bir insan hakları belgesinde rastlanılmamaktadır. Aslında silahsızlık kavramının da barışçıl nitelik şartına işaret ettiği söylenebilir. Ayrıca yeri gelmişken belirtmek gerekir ki; sadece Ame.İHS'de yer alan silahsızlık kavramına 1982 Anayasamızda da yer verilmiştir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hakkındaki Anayasa hükmünün yer aldığı 34. maddede, “Herkes,

271 Gemalmaz (2012b), s. 344.

272 Gemalmaz (2003), s. 23-58.

273 Gemalmaz (2011a), s. 729.

274 Döner, s. 130.

275 Bozkurt (2003), s. 91.

276 Anayurt, s. 60.

277 Donnelly, s. 228.

278 Gözlügül, s. 126.

279 Gemalmaz (2011a), s. 737.

önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.” denilerek silahsızlık kavramına dikkat çekilmektedir. O halde 34. madde, her türlü toplantıyı değil, sadece silahsız ve saldırısız toplantıyı korumaktadır²⁸⁰. Silahsızlık, hak kullanımına katılan kişilerin silah kullanmamalarını ifade eder²⁸¹.

Ame.İHS’nin 15. maddesinin ilk cümlesinde, kısa ve öz bir ifadeyle toplanma hakkının tanındığı vurgulandıktan sonra bu hakkın sınırlarına değinilmiştir. Toplanma hakkının sınırlandırılması doğrultusunda; ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeni yararı, genel sağlık, ahlak ve başkalarının hak veya özgürlüklerinin korunması temel sebepler olarak belirtilmiştir. Ayrıca toplanma hakkı kapsamındaki sınırlamaların da yasaya uygun olması gerektiği açıkça ifade edilmiştir.

F. AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTLARI

ADÖ ve AKÖ’den sonra, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer veren insan hakları belgelerine ABÖ’de rastlanılmaktadır. Ayrıca kronolojik olarak düşünüldüğünde, konuya ilk kez yer verilmesinin ardından hayli zaman geçtikten sonra, ABÖ’nün insan hakları belgelerinde toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün yer aldığı görülmektedir. ABÖ’nün üretmiş olduğu insan hakları belgelerinden, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer veren ilk insan hakları belgesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartları’dır. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartları (Af.İHHŞ) (*African Charter on Human and Peoples’ Rights*²⁸²), ABÖ Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisinin 18. Toplantısında 27/06/1981 tarihinde Nairobi, Kenya’da kabul edilmiş ve 21/10/1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁸³.

Birey haklarından çok grup hakları, özgürlükten çok ödev üzerinde vurgu yapan²⁸⁴ bu Şartın getirdiği yenilik, hakların içeriğiyle ilgilidir; *halkların haklarına* ilişkin olarak kapsadığı hükümlerdir²⁸⁵. Başka bir ifadeyle; bu Şartın özgün yönü, insan haklarının gelişmeci ve dinamik özelliğine de bir gösterge teşkil ederek, medeni ve siyasi hakların yanı sıra, ekonomik ve sosyal haklara

280 Atalay, s. 94.

281 Şirin, Tolga (2013) 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı (Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Işığında), İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, s. 39.

282 Shelton, s. 385-395.

283 Gemalmaz (2011a), s. 967.

284 Kaboğlu (2006), s. 252.

285 Gözlüğü, s. 129.

ve ayrıca “halkların hakları” başlığı altına giren bir dizi hakka da yer vermiş olmasıdır²⁸⁶.

Şart, kendinden önceki tüm bölgesel ve uluslararası belge ve metinlerden farklı olarak aynı metin içerisinde hem kişisel ve siyasî haklara hem sosyal ve ekonomik haklara hem de henüz oluşum aşamasında bulunan dayanışma haklarına ya da üçüncü kuşak haklara yer vermektedir²⁸⁷. Bu Şart, hem birey ile grup arasındaki ilişkiye, hem de halkların haklarına atıfta bulunması yönüyle farklı bir kavrama dayanmış olmakta ve diğer bölgesel belgelerden ayrılmış olmaktadır²⁸⁸.

Af.İHHŞ’nin 11. maddesi²⁸⁹ şu şekildedir²⁹⁰:

“Her birey başkaları ile serbestçe toplanma/(toplanma özgürlüğü) hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanımı sadece, özellikle ulusal güvenliğin, emniyetin, sağlığın, ahlakın ve başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin yararına çıkarılanlar olmak üzere, yasayla öngörülen gerekli kayıtlamalara tabi olacaktır.”

Maddenin ilk cümlesinde, hakkın adı toplanma/toplanma özgürlüğü hakkı olarak belirtilmiş ve hak öznesi olarak da “her birey” ifadesi tercih edilmiştir. Buna göre; her bireyin başkalarıyla serbest bir şekilde toplanma/toplanma özgürlüğü hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Kısaca düzenlenen bu cümlede, diğer ulusüstü insan hakları belgelerinde özellikle vurgulanan barışçıl nitelik şartına burada değinilmemiştir. Her ne kadar burada bulunmasa da, aşağıda yer verilen ABÖ’nün diğer insan hakları belgelerinde, barışçıl nitelik şartı açıkça ifade edilmiştir.

Hakkın tanınmasına yer verilen ilk cümlemin ardından, bu hakkın ulusal güvenlik, emniyet, sağlık, ahlak ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin sınırlama sebepleri olarak belirtildiği görülmektedir. Burada yer verilen sınırlama sebeplerinin beş tane ile sınırlı olması, bu Belgeyi diğer Belgelerden farklı kılmaktadır. Nitekim yer verilen diğer insan hakları belgelerinde, altı veya yedi farklı sınırlama sebebinin bulunduğu görülmektedir. Ayrıca bu hakka getirilecek olan kayıtlamaların yasayla öngörülmesi gerektiği de açıkça vurgulanmıştır.

286 Gemalmaz (2012b), s. 452.

287 Anayurt, s. 59.

288 Gözlügöl, s. 131.

289 Shelton, s. 387.

290 Gemalmaz (2011a), s. 971.

G. ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ

BMÖ'nün toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer veren bir başka insan hakları belgesi ise Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir. Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) (*Convention on the Rights of Child*²⁹¹), BM Genel Kurulunun 20.11.1989 tarih ve 44/25 sayılı kararıyla kabul edilerek imza, onay ve katılıma açılmış ve 02.09.1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁹². Türkiye ise bu Sözleşmeyi 14.09.1990 tarihinde imzalamıştır. Bu sözleşmenin düzenlendiği ve garanti altına aldığı çocuk hakları, genel olarak insan hakları kavramından ayrılamaz²⁹³.

ÇHS'nin 15. maddesi şu şekildedir²⁹⁴:

“1. Taraf Devletler, çocuğun örgütlenme özgürlüğü ve barışçıl biçimde toplanma özgürlüğü haklarını tanırlar.

2. Bu hakların kullanılmasına, yasaya/(hukuka) uygun olarak öngörülen ve ulusal güvenliğin ya da kamu emniyetinin, kamu düzeninin (“ordre public”) yararına olarak, (ya da) genel sağlık yahut ahlakın yahut başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda gerekli bulunanlar dışında hiçbir kayıtlama getirilemez.”

Maddenin ilk fıkrasında, hakkın adı toplanma özgürlüğü hakkı olarak, hak öznesi ise çocuk şeklinde belirtilmiştir. Buna göre; taraf devletlerin, çocuğun barışçıl biçimde toplanma özgürlüğü hakkını tanıyacağı açıkça belirtilmiştir. Ayrıca barışçıl nitelik şartına, burada da vurgu yapılmıştır. Kimin çocuk olarak tanımlanacağı hususunda ise, ÇHS'nin 1. maddesinde gerekli açıklamayı görmek mümkündür. Bu maddede, 18 yaşından küçük her insanın çocuk sayıldığı ifade edilmiştir.

Daha önce yer verilen bazı ulusüstü insan hakları belgelerinde olduğu gibi, burada da önce hakka yer verildikten sonra ilgili hakka yönelik koyulabilecek kayıtlamaların neler olduğu ifade edilmiştir. Buna göre; ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeni, genel sağlık, genel ahlak, başkalarının hak ve özgürlükleri toplanma özgürlüğü hakkının sınırlama sebepleri olarak sayılmıştır. Ayrıca sınırlamaların yasaya/hukuka uygun olması gerektiği de belirtilerek demokratik bir toplumda gerekli bulunanlar dışında hiçbir kayıtlama getirilemeyeceği vurgulanmıştır.

291 Gemalmaz (2004b), s. 175-223.

292 Gemalmaz (2011b), s. 593.

293 Karaosmanoğlu, s. 161.

294 Gemalmaz (2011b), s. 603.

H. AFRİKA ÇOCUK HAKLARI VE ESENLİĞİ ŞARTI

ABÖ'nün üretmiş olduğu insan hakları belgelerinden toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer veren bir diğeri Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı'dır. Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı (Af.ÇHEŞ) (*African Charter on the Rights and Welfare of the Child*²⁹⁵), ABÖ Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisinin Addis Ababa/Etiyopya'da toplanan 26. Olağan Oturumunda 11/07/1990 tarihinde kabul edilmiş ve 29/11/1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁹⁶.

Af.ÇHEŞ'nin "Örgütlenme özgürlüğü" başlıklı 8. maddesi²⁹⁷ şu şekildedir²⁹⁸:

"Her çocuk, yasaya uygun olarak örgütlenme serbestisi ve barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü hakkına sahip olacaktır."

Hak öznesinin "her çocuk" olarak düzenlendiği bu Belgede, barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü hakkına işaret edilmiştir. BMÖ tarafından üretilmiş olan ÇHS'nin benzeri olarak, Af.ÇHEŞ'nde de, her çocuğun barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü hakkına sahip olduğu açıkça belirtilmiştir. Burada da yine barışçıl nitelik şartının esas alındığı açıkça görülmektedir. Ayrıca barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü hakkının, ilgili yasada düzenlendiği şekliyle kullanılabileceği ifade edilmiştir. Tek bir cümle ile açıklanan barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü hakkı ile ilgili olarak herhangi bir sınırlama sebebine yer verilmediği de anlaşılmaktadır. Düzenleme her ne kadar kapsamlı ve detaylı olmasa da, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne burada yer verilmesi oldukça önemlidir.

I. ARAP İNSAN HAKLARI ŞARTI

İnsan hakları belgesi biçimlendirme çabaları sonucunda, ADB Konseyi'nin 102'nci oturumunda, 15.09.1994 tarihinde Karar No.5437 sayılı Karar ile bir "Arap İnsan Hakları Şartı"²⁹⁹ (Arap İHŞ) kabul edilmişse de³⁰⁰ işbu belge

295 Shelton, s. 396-411.

296 Gemalmaz (2011a), s. 1035.

297 Shelton, s. 398.

298 Gemalmaz (2011a), s. 1040.

299 Shelton, s. 479.

300 Gemalmaz (2012b), s. 517.

henüz yürürlüğe girmemiştir³⁰¹. ADB tarafından Kahire’de kabul edilen Arap İHŞ; özgürlük, barış ve adaleti temel almaktadır³⁰². Bu Belge, ilan ettiği haklar bakımından, birinci ve ikinci kuşak hak ve özgürlükler yanında, kültürel ve dinsel alanda azınlıkların haklarını da tanır³⁰³. Hazırlanan bu metin, üye devletler arasında sert tepkilere neden olduğundan³⁰⁴ kabul görmemiştir³⁰⁵.

Özellikle belirtmek gerekir ki; Arap İHŞ, 2004 yılında güncellenmiştir. Yani ADB tarafından daha sonra, gözden geçirilmiş Arap İHŞ kabul edilmiştir³⁰⁶. Mayıs 2004’te, ADB, Arap İHŞ’nı kabul etmiştir³⁰⁷. Şartın bu yeni versiyonu, 23.05.2004 tarihinde Tunus’ta, ADB Zirvesinde kabul edilmiş³⁰⁸ ve 15.03.2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁰⁹. Bölgesel insan hakları kataloğunun ikinci revizyonu, daha başarılı olmuştur³¹⁰.

Arap İHŞ, hem ilk halinde hem de güncel halinde, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne değinmiştir. Bu bağlamda, Belgenin her iki haline de yer verilecektir. Fakat çalışma kapsamında yapılacak değerlendirmede, Şartın güncel hali dikkate alınacaktır.

1994 tarihli Arap İHŞ’nın 28. maddesi³¹¹ şu şekildedir³¹²:

“Tüm vatandaşlar, barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir. Ulusal güvenlik, kamu güvenliği veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ihtiyacı gereklerine göre gerekli olmadıkça bu hakkın kullanılmasına ilişkin sınırlama konulamaz.”

ADB tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda ortaya çıkan 1994 tarihli Arap İHŞ’nın 28. maddesinde, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ile örgütlenme özgürlüğü bir arada yer almıştır. Ayrıca, hak öznesinin “tüm vatandaşlar” olarak belirtilmesi, bu Belgeyi, diğerlerinden açıkça farklı kılmakta-

301 Ceylan, Ayhan (2003) “Arap İnsan Hakları Sözleşmesi” Çevirisi, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 18; Şahin (2014), s. 124. Tam metin için bkz. <http://www.e-akademi.org/makaleler/aceylan-3.htm>, s.e.t. 16.05.2016.

302 Kaboğlu (2006), s. 254.

303 Kaboğlu (2006), s. 254.

304 Vitkauskaite-Meurice, s. 166.

305 Aksar, s. 323.

306 Hohmann, Jessie (2013) The Right to Housing: Law, Concepts, Possibilities, Oxford, Hart Publishing, s. 91.

307 Mattar, s. 92.

308 Mattar, s. 93.

309 Mattar, s. 93; De Schutter, s. 33.

310 Vitkauskaite-Meurice, s. 166.

311 Heyns, s. 396; Shelton, s. 483; University of Minesota, Human Rights Library: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/arabhrcharter.html> (s.e.t. 24.05.2016)

312 İlgili maddenin Türkçe çevirisi, tarafımızca yapılmıştır.

dır. Oldukça genel ve yüzeysel ifadelerin yer aldığı maddede, özgürlüğe ilişkin olarak, sadece üç tane sınırlama sebebine yer verilmiştir. Diğer ulusalüstü insan hakları belgeleriyle karşılaştırıldığında, bu sayının az olduğu açıktır. Ayrıca maddede, herhangi bir sınırlama tekniğine ve sınırlamanın sınırına yer verilmemiştir.

Konu hakkındaki 2004 tarihli güncellenmiş Arap İHŞ'nin 24. maddesi³¹³ şu şekildedir³¹⁴:

“Tüm vatandaşlar şu haklara sahiptir:

...

6. Örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü

7. Bu hakların kullanılmasına, ulusal güvenlik veya kamu emniyeti, genel sağlık veya ahlak ya da başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması dışında kanunla öngörülen ve bir demokratik toplumda gerekli olanlardan başka hiçbir sınırlama getirilmeyecektir.”

ADB tarafından güncellenen Arap İHŞ'nin 24. maddesinin AİHS'nin 11. maddesi ile çok benzer olduğu görülmektedir. Bu bağlamda; toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ile örgütlenme özgürlüğü aynı maddede düzenlenmiştir. Burada tanınan hakkın adı, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü hakkıdır. Hakkın öznesi olarak ise, ilk halinde olduğu gibi, “vatandaşlar” gösterilmiştir. Ayrıca hakkın sınırlandırılmasına ilişkin gerekçeler de AİHS ile benzerlik göstermektedir. Güncellenen Arap İHŞ'na göre; toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hakkında sayılan sınırlama sebepleri, ulusal güvenlik, kamu emniyeti, genel sağlık veya ahlak ya da başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Ayrıca sınırlama tekniği olarak kanun belirtilmiş ve sınırlamanın sınırı olarak da demokratik toplumun gerekleri işaret edilmiştir. Genel olarak düşünüldüğünde, güncellenen Arap İHŞ'nin, ilk haline göre daha detaylı ve kapsamlı düzenlemeler içerdiği açıktır.

J. EVRENSEL DÜZLEMDE TANINMIŞ İNSAN HAKLARININ VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİN GELİŞTİRİLMESİ VE KORUNMASINDA BİREYLERİN, GRUPLARIN VE TOPLUM ORGANLARININ HAKKI VE SORUMLULUĞU BİLDİRİSİ

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer veren BMÖ'nün üretmiş

313 University of Minnesota, Human Rights Library: <https://www1.umn.edu/humanrts/institute/loas2005.html> (s.e.t. 24.05.2016)

314 İlgili maddenin Türkçe çevirisi, tarafımızca yapılmıştır. Dikkat edileceği üzere, metnin AİHS ile çok benzer olduğu görülmektedir.

olduğu insan hakları belgelerinden en güncel olanı, Evrensel Düzlemde Tanınmış İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplum Organlarının Hakkı ve Sorumluluğu Bildirisi'dir. Evrensel Düzlemde Tanınmış İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplum Organlarının Hakkı ve Sorumluluğu Bildirisi, (Hak ve Sorumluluk Bildirisi) (*Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms*), BM Genel Kurulunun 09.12.1998 tarih ve 53/144 sayılı kararıyla ilan edilmiştir³¹⁵.

Hak ve Sorumluluk Bildirisi'nin 5. maddesi şu şekildedir³¹⁶:

“İnsan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirme ve koruma amacıyla, herkes, gerek bireysel olarak gerekse başkalarıyla bir araya gelerek, ulusal ve uluslararası düzlemde şu haklara sahiptir:

(a) Barışçıl biçimde toplanma yahut bir araya gelme hakkı;

(b) Hükümetler-dışı örgütler, dernekler/(örgütler) yahut gruplar kurma/(oluşturma), bunlara girme ve katılma hakkı;

(c) Hükümetler-arası yahut hükümetler-dışı örgütler ile iletişimde bulunma hakkı.”

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hakkında önemli ve detaylı hükümler içermekte olan Hak ve Sorumluluk Bildirisi'nde, barışçıl biçimde toplanma yahut bir araya gelme hakkı olarak ifade edilen hakkın öznesi “herkes” olarak düzenlenmiştir. Buna göre; herkesin insan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirme ve koruma amacıyla, gerek bireysel olarak gerekse başkalarıyla bir araya gelerek, ulusal ve uluslararası düzlemde barışçıl biçimde toplanma veya bir araya gelme hakkının olduğu açıkça belirtilmiştir. Toplanma veya bir araya gelme hakkının temel şartının barışçıl nitelik olarak ifade edildiği buradaki düzenlemede, belirtilen hakkın kullanım amacı ile şekline de yer verilmiştir.

Maddede, barışçıl biçimde toplanma yahut bir araya gelme hakkının hem bireysel olarak hem de başkalarıyla bir araya gelerek yapılabileceği, toplantının kişi unsuruna işaret etmektedir. Toplantı, kelime anlamından da anlaşılacağı gibi, birden çok sayıda kişinin bir araya gelmesini gerektirir³¹⁷. Fakat toplantının birden çok kişinin bir araya gelerek oluştuğu genel kabul görüyor olsa da bir toplantının en az kaç kişiden oluşacağı konusunda ortak bir görüş

315 Gemalmaz (2011b), s. 1121.

316 Gemalmaz (2011b), s. 1125-1126.

317 Atalay, s. 3

birliği bulunmamaktadır³¹⁸. Buna rağmen, Hak ve Sorumluluk Bildirisi'nde, bir kişinin bile barışçıl biçimde toplanma yahut bir araya gelme hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır.

K. AFRİKA GENÇLİK ŞARTI

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hakkında açıklamalara yer veren en güncel ulusüstü insan hakları belgesi Afrika Gençlik Şartı'dır. Afrika Gençlik/(Gençler) Şartı (*African Youth Charter*), AB Meclisinin Banjul/Gambiyada toplanan Yedinci Olağan Oturumunda 02.07.2006 tarihinde kabul edilmiş ve 08.08.2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir³¹⁹. Bu belge, yine AB belgesi olan Af.ÇHEŞ'nı tamamlayan niteliktedir³²⁰. Afrika Gençlik Şartı, gerek başlığından gerekse içerdiği hükümlerden anlaşılacağı gibi, "gençlerin hakları" üzerinde odaklaşması yönüyle, Ulusüstü İnsan Hakları Hukukunda hem uluslararası hem de bölgesel düzlemde üretilen belgeler arasında özel ve özgün bir yere sahiptir³²¹.

Afrika Gençlik Şartı'nın "Örgütlenme özgürlüğü" başlıklı 5. maddesi şu şekildedir³²²:

"1. Her genç kişi, yasaya uygun olarak, örgütlenme özgürlüğü ve barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü hakkına sahip olacaktır.

2. Genç kişiler bir örgüte girmeye zorlanmayacaktır/(mecbur edilmeyecektir)."

Afrika Gençlik Şartı'nda yer alan düzenlemede, barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü hakkının öznesi olarak "her genç kişi" gösterilmiştir. Kimlerin genç olarak nitelendirileceği hususunda Şartta gerekli açıklamalar bulunmaktadır. Belgede yapılan tanıma göre; bu Şartın amaçları bakımından *gençlik/gençler (youth)* yahut *genç insanlar (young people)* terimleri, 15 ila 35 yaşları arasındaki her insana gönderme yapar³²³. İşte 5. maddede, gençlerin de barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü hakkına sahip olduğu açıkça vurgulanmıştır. Yine dikkat edileceği üzere; barışçıl nitelik temel şartına burada da yer verilmiştir. Ayrıca barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü hakkının kullanımında, ilgili yasal düzenlemeler doğrultusunda hareket edilmesi gerektiği de ifade edilmiştir.

318 Akın, s. 546; Yarsuvat, s. 29; Atalay, s. 4; İşgören, s. 59.

319 Gemalmaz (2011a), s. 1101.

320 Gemalmaz (2011a), s. 1101.

321 Gemalmaz (2011a), s. 1101.

322 Gemalmaz (2011a), s. 1107.

323 Gemalmaz (2011a), s. 1106.

III. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, çalışmada değinilen on bir ulusüstü insan hakları belgesinin yedi tanesinde (EİHB, AİHS, ÇHS, Af.ÇHEŞ, Arap İHŞ, Hak ve Sorumluluk Bildirisi ve Afrika Gençlik Şartı), aralarındaki yakın ilişkiden dolayı, örgütlenme özgürlüğü ile birlikte aynı maddede düzenlenmiştir. Nitekim kitlesel bir şekilde kullanıldığında, daha fazla etkiye sahip olabilecek toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün örgütlenme özgürlüğü ile birlikte düzenlenmesi gayet anlaşılabilir niteliktedir. Diğer dört ulusüstü insan hakları belgesinde ise (Ame.İHÖB, MSHS, Ame.İHS ve Af.İHHŞ) toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, ayrı bir madde olarak yani tek başına düzenlenmiştir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kullanımında belirtilen hak özneleri, yer verilen insan hakları belgelerinde farklılık göstermektedir. Buna göre; en çok tercih edilen hak öznesi “herkes” (EİHB, Hak ve Sorumluluk Bildirisi) ve “her kişi” (Ame.İHÖB, AİHS) olarak düzenlenmiştir. Ayrıca “her birey” (Af.İHHŞ), “çocuk” (ÇHS), “her çocuk” (Af.ÇHEŞ), “her genç kişi” (Afrika Gençlik Şartı) ve “vatandaşlar” (Arap İHŞ) tercih edilen diğer hak özneleridir. İki Belgede ise, (MSHS, Ame.İHS) hak öznesine yer verilmediği görülmektedir.

Bazı kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünden yararlanmasında devletlerin takdir yetkisi bulunduğu, sadece AİHS’de ifade edilmektedir. Buna göre; AİHS’nin 11. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan düzenlemede, *toplantı ve örgütlenme özgürlüğü haklarının silahlı kuvvetler, polis örgütü ya da Devlet idaresi mensupları tarafından kullanılmasına yasaya/ (hukuka) uygun kayıtlamalar getirilmesinin engellemeyeceği*, hükmü yer almaktadır. Diğer belgelerde ise bu türden bir düzenlemeye gidilmemiştir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, niteliği itibariyle mutlak bir hak olarak değil, sınırlandırılabilen bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususla ilgili olarak; değinilen insan hakları belgelerinden altısında (AİHS, MSHS, Ame.İHS, Af.İHHŞ, ÇHS ve Arap İHŞ) bazı sınırlama sebeplerine yer verilirken, diğer beşinde (Ame.İHÖB, EİHB, Af.ÇHEŞ, Hak ve Sorumluluk Bildirisi, Afrika Gençlik Şartı) böyle bir düzenlemeye gidilmemiştir.

Belirtilen sınırlama sebeplerinin başında, ulusal güvenlik (AİHS, MSHS, Ame.İHS, Af.İHHŞ, ÇHS ve Arap İHŞ) ile başkalarının hakları ve özgürlükleri (AİHS, MSHS, Ame.İHS, Af.İHHŞ, ÇHS ve Arap İHŞ) gelmektedir. Bu iki sınırlama sebebi, altı belgede de kendini göstermektedir.

Belirtilen iki sınırlama sebebinin dışında, yer verilen diğer sınırlama

sebepleri, kamu emniyeti/güvenliği (AİHS, MSHS, Ame.İHS, ÇHS ve Arap İHŞ); genel ahlak (MSHS, Ame.İHS, ÇHS, Arap İHŞ); genel sağlık (Ame.İHS, ÇHS, Arap İHŞ); kamu düzeni (MSHS, Ame.İHS, ÇHS); ahlak (AİHS, Af.İHHŞ); sağlık (AİHS, Af.İHHŞ); kamu sağlığı (MSHS); düzensizliğin önlenmesi (AİHS); suçun/suç işlenmesinin önlenmesi (AİHS); emniyet (Af.İHHŞ) sebeplerine yer verilmiştir. Bu durumda, toplam on iki kategorinin bulunduğu görülmektedir

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hakkında sınırlama sebeplerine yer veren toplam altı Belgeden birisi olan AİHS, yedi; Ame.İHS, ÇHS ve MSHS, altı; Af.İHHŞ ve Arap İHŞ ise beş tane sınırlandırma sebebine yer vermiştir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü doğrultusunda; AİHS'nin diğer belgelere nazaran daha sınırlandırıcı nitelikte olduğu değerlendirilebilir.

Sınırlamanın tekniği bağlamında “yasa/kanun” (AİHS, MSHS, Ame.İHS, Af.İHHŞ, ÇHS, Arap İHŞ) ile sınırlandırılacak olan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hakkında, sınırlamanın sınırı olarak “demokratik toplumun gereklerine uygunluk” (AİHS, MSHS, Ame.İHS, ÇHS, Arap İHŞ) ölçütü kabul edilmiştir. Bunların dışında herhangi bir sınırlama tekniğine veya sınırlamanın sınırına yer verilmemiştir.

Yukarıda açıklanan bilgileri, şu tablolarla ifade edebilmek mümkündür:

Tablo 1: Maddelerin Düzenlenme Şekline Göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğüne Yer Veren Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri

	BELGE	TARİH	BAŞLIK / İSİM	MADDE	HAK ÖZNESİ
1	<i>Ame.İHÖB</i>	02.05.1948	Toplanma hakkı / Barışçıl nitelikli toplanma hakkı	21. madde	Her kişi
2	<i>EİHB</i>	10.12.1948	- / Barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü	20. madde	Herkes
3	<i>AİHS</i>	04.11.1950	Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü / Barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü hakkı	11. madde	Her kişi
4	<i>MSHS</i>	16.12.1966	- / Barışçıl nitelikte toplanma/(toplantı) hakkı	21. madde	-

5	<i>Ame.İHS</i>	22.11.1969	Toplanma hakkı / Barışçıl toplanma hakkı	15. madde	-
6	<i>Af.İHHŞ</i>	27.06.1981	- / Toplanma/(toplanma özgürlüğü) hakkı	11. madde	Her birey
7	ÇHS	20.11.1989	- / Barışçıl biçimde toplanma özgürlüğü hakkı	15. madde	Çocuk
8	<i>Af.ÇHEŞ</i>	11.07.1990	Örgütlenme özgürlüğü / Barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü hakkı	8. madde	Her çocuk
9	<i>Hak ve Sorumluluk Bildirisi</i>	09.12.1998	- / Barışçıl biçimde toplanma yahut bir araya gelme hakkı	5. madde	Herkes
10	<i>Arap İHŞ</i>	23.05.2004	- / Örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü hakkı	24. madde	Vatandaşlar
11	<i>Afrika Gençlik Şartı</i>	02.07.2006	Örgütlenme özgürlüğü / Barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü hakkı	5. madde	Her genç kişi

Tablo 2: Sınırlama Sebeplerine Göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğüne Yer Veren Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri

	BELGE	SINIRLAMA SEBEPLERİ	SINIRLAMA TEKNİĞİ	SINIRLAMASININ SINIRI
1	<i>Ame.İHÖB</i>	-	-	-
2	<i>EİHB</i>	-	-	-
3	<i>AİHS</i>	-Ulusal güvenlik -Kamu emniyeti yararı -Düzensizliğin önlenmesi -Suçun/(suç işlenmesinin) önlenmesi -Sağlığın korunması -Ahlakın korunması -Başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması	Kanun	Demokratik toplumun gerekleri

4	MSHS	-Ulusal güvenlik -Kamu emniyeti -Kamu düzeni yararı -Kamu sağlığını korumak -Genel ahlakı korumak -Başkalarının haklarını ve özgürlüklerini korumak	Kanun	Demokratik toplumun gerekleri
5	Ame.İHS	-Ulusal güvenlik -Kamu emniyeti -Kamu düzeni yararı -Genel sağlığın korunması -Ahlakın korunması -Başkalarının haklarının veya özgürlüklerinin korunması	Kanun	Demokratik toplumun gerekleri
6	Af.İHHŞ	-Ulusal güvenliğin yararı -Emniyetin yararı -Sağlığın yararı -Ahlakın yararı -Başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin yararı	Kanun	-
7	ÇHS	-Ulusal güvenliğin yararı -Kamu emniyetinin yararı -Kamu düzeninin yararı -Genel sağlığın korunması -Ahlakın korunması -Başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması	Kanun	Demokratik toplumun gerekleri
8	Af.ÇHEŞ	-	-	-
10	Hak ve Sorumluluk Bildirisi	-	-	-
9	Arap İHŞ	-Ulusal güvenlik -Kamu emniyeti -Genel sağlık -Genel ahlak -Başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması	Kanun	Demokratik toplumun gerekleri
11	Afrika Gençlik Şartı	-	-	-

SONUÇ

İnsanın insanlığının ve insan olmasının getirdiği ve gerektirdiği haklar olan insan haklarının devletler tarafından tanınmasının yanında etkili ve güvenceli bir şekilde koruma altına alınması da çok önemlidir. Bu bağlamda, devletler, insanlara insanlıklarının ve insan onurunun değerini gösteren insan haklarını koruyarak bu koruyucu rolünü ihmal etmemelidir.

İnsan haklarının korunması ve hak ihlallerinin önlenmesi adına önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, günümüzde, hala insan hakları ihlalleri gerçekleşmektedir. Bu ihlalleri önlemek ve yaşanabilecek olumsuzlukların önüne geçebilmek adına gerek bölgesel ve gerekse uluslararası düzlemde birçok örgüt faaliyet göstermektedir. Bu ekseninde çalışmaları olan örgütler, birçok önemli insan hakları belgesi de üreterek etkili çalışmalara imza atmıştır.

Sosyal olması yönüyle öne çıkan ve düşündüklerini başkalarına da aktarma isteği içerisinde bulunan insanlar, sahip oldukları görüşleri etkili bir şekilde ifade etmek amacıyla, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne ihtiyaç duymaktadır. İşte bu anlamda öne çıkan toplantı ve gösteri yürüyüşleri, insanların sahip oldukları düşüncelerin dışarıya aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri aracılığıyla ifade edilen düşünceler, kimi zaman toplumun geneli tarafından kabul görmeyebilir veya diğer insanları rahatsız edebilir. Fakat demokrasinin ve insan haklarının bir gereği olarak, şiddete yer vermeyen ve şiddeti teşvik etmeyen düşüncelerin de ifade edilebilmesi ve bunlara karşı hoşgörülü yaklaşmak oldukça önemlidir. Çünkü başka düşüncelere de tahammül gösterebilmek, demokrasi ve insan hakları adına bir erdem niteliğindedir.

Çalışma kapsamında; BMÖ, ADÖ, ABÖ, AKÖ ve ADB tarafından üretilen insan hakları belgeleri arasından, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer veren on tanesi seçilmiş ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne, birçok insan hakları belgesinde yer verilmesi, oldukça önemlidir. Bu doğrultuda, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne değinen ilk ulusalüstü insan hakları belgesinin ADÖ tarafından üretilen Ame. İHÖB olduğu görülmüştür. Bu Belgede, belirtilen özgürlük hakkında sadece yüzeysel bir açıklamada bulunulsa da, Belgenin konuya yer verilmesi anlamında bir ilk olması önemlidir. Bu Belgeden sonra, fazla zaman geçmeden, BMÖ tarafından üretilen EİHB’de de toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hakkında yine yüzeysel açıklamalarda bulunulmuştur.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün detaylı, kapsamlı ve güven-
celi bir şekilde yer aldığı ilk Belge ise AKÖ tarafından üretilmiş olan AİHS'dir.
AİHS'nin 11. maddesinde, örgütlenme özgürlüğü ile birlikte güvence altına
alınan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hakkında detaylı açıklamalara
yer verilmiştir.

Sınırlandırılabilir bir özgürlük olan toplantı ve gösteri yürüyüşü öz-
gürlüğü hakkında, birçok farklı ölçüt oluşturularak kayıtlamalara gidilmiştir.
Bu anlamda, AİHS, yedi farklı sınırlandırma ölçütü kullanarak en fazla sınır-
landırma ölçütüne yer veren belge olarak ilk sırada yer almaktadır. Her ne
kadar bu durum, özgürlüğün aşırı kısıtlanması düşüncesini akla getirirse de,
AİHS'nin insan hakları anlamındaki etkin ve dinamik özellikleri ve önemi el-
bette ki yadsınamaz. Ayrıca belirtilen belgeler arasında, en sistematik ve kap-
samlı olan belgenin AİHS olduğu söylenebilir. Ayrıca Af.İHHŞ ve Arap İHŞ ise
toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hakkında sadece beş farklı sınırlandır-
ma ölçütüne yer vermiştir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne getirilen sınırlandırmalar
bağlamında; yer verilen belgelerde öne çıkan sınırlandırma tekniği, ortak ola-
rak, “kanun” şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca sınırlandırmanın sınırı olarak da
yine ortak bir şekilde, demokratik toplumun gerekleri belirtilmiştir. Sınırla-
maların ancak kanunla yapılabilmesi ve sınırlamanın sınırlarının demokratik
toplum düzeninin gerekleri olarak kabul edilmesi oldukça önemlidir. Bu doğ-
rultuda, özgürlüğe etkili bir güvence getirilmektedir. Çünkü devletler tarafın-
dan getirilecek sınırlamalara, bu yollar aracılığıyla sınırlar çizilmektedir.

KAYNAKÇA

Acer, Yücel & Kaya, İbrahim (2010) Uluslararası Hukuk: Temel Ders Kitabı, 3. Baskı, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları.

Akbulut, Olgun (2013) “Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri”, Sibel İncoğlu (Ed.), İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, 3. Baskı içinde (s. 381-423), İstanbul, Beta Yayınları.

Akın, İlhan F. (1964) “Toplanma Özgürlüğü”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM), C. 30, S. 3-4, s. 545-567.

Akıllıoğlu, Tekin (1995) İnsan Hakları -I- Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (AÜSBF) İnsan Hakları Merkezi Yayınları.

Aksar, Yusuf (2015) Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk -II-, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Alpkaya, Gökçen (2001) “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD), C. 56, S. 3, s. 1-18.

Anayurt, Ömer (1998) Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, İstanbul, Kazancı Yayınları.

Arıcan, Mehmet (2009) “Güvenlik Güçlerinin Toplantı ve Örgütlenme Özgürlüğü: Uluslararası Hukuk ve Ülkemizdeki Uygulama”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, C. 5, S. 19, s. 39-69.

Arık, Fikret (1960) “İnsan Haklarının Milletlerarası Korunması (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde)” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD), C. 15, S. 4, s. 113-150.

Arslan, Zühtü (2005) Anayasa Teorisi, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Atalay, Esra (1995) Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi (DEÜHF) Yayınları.

Aziz, Aysel (1971) “İnsan Hak ve Ana Özgürlüklerinin Avrupa Konseyi Çerçevesinde Korunması”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD), C. 26, S. 1, s. 245-271.

Brems, Eva (2001) *Human Rights: Universality and Diversity*, The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.

Bozkurt, Enver (2003) *İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

Bozkurt, Enver (2006) *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, 2. Baskı, Ankara, Asil Yayın Dağıtım.

Bozkurt, Enver (2011) *İnsan Hakları Temel Metinler*, 2. Baskı, Ankara, Asil Yayın Dağıtım.

Ceylan, Ayhan (2003) “Arap İnsan Hakları Sözleşmesi” Çevirisi, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 18.

Civelek, Jale (1992) “Evrensel Düzeyde Haklara Genel Bir Bakış”, *Argumentum Aylık Hukuk Dergisi*, S. 25, s. 381-389.

Clayton, Richard & Tomlinson, Hugh (2009) *The Law of Human Rights*, Volume II, 2nd Edition: Oxford, Oxford University Press.

Crawshaw, Ralph & Holmström, Leif (2008) *Essential Texts on Human Rights for the Police: A Compilation of International Instruments*, 2nd Revised Edition, Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

Davis, Howard (2009) *Human Rights Law: Directions*, 2nd Edition, Oxford, Oxford University Press.

De Schutter, Olivier (2014) *International Human Rights Law: Cases, Materials, Commentary*, 2nd Edition, Cambridge, Cambridge University Press.

Doğan, İlyas (2005) “BM’nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik Belgeler Işığında Güncel Bir Saptama”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 1, s. 55-76.

Doğru, Osman (2006) “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü”, *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*, S. 64, s. 39-69.

Doğru, Osman & Nalbant Atilla (2013) *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Açıklama ve Önemli Kararlar*: 2. Cilt, İstanbul, Legal Yayıncılık.

Donnelly, Jack (1995) *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, (Çev: Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut), Ankara, Yetkin Yayınları.

Döner, Ayhan (2003) İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Döner, Ayhan & Köküarı, İsmail (2008) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Anayasa Mahkemesi Kararları Bakımından Yargılamanın Yenilenmesi Nedeni Olup Olmayacağı Sorunu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (GÜHFD), C. 12, S. 1-2, s. 663-686.

Eren, Abdurrahman (2007) Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması: Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları.

Eren, Abdurrahman (2012) Ulusal İnsan Hakları Kurumları: Uluslararası Standartlara Uygunluğun Yorum İlkeleri, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık.

Ergül, Ergin (2014) “Yeni Bir Uluslararası İnsan Hakları Mekanizması: İİT Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), S. 19, s. 491-516.

Eryılmaz, Mesut Bedri & Seyhan, Kazım (2007) “Türk ve İngiliz Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı”, Türk İdare Dergisi (TİD), S. 455, s. 45-79.

Fendoğlu, Hasan Tahsin (2016) “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), S. 25, s. 1-19.

Gemalmaz, Mehmet Semih (1987a) “Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı Üzerine Düşünceler”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, S. 2, s. 131-145.

Gemalmaz, Mehmet Semih (1987b) “Arap Ortadoğusuna İnsan Hakları Uygulamaları Açısından Bakış”, İnsan Hakları Yıllığı, C. 9, s. 193-220.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2002) Çocuk ve Genç Haklarına İlişkin Ulusalüstü Belgeler (Bölgesel Sistemler), İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2003) İnsan Hakları Belgeleri: Cilt III, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2004a) İnsan Hakları Belgeleri: Cilt IV, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2004b) İnsan Hakları Belgeleri: Cilt V, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2006a) Ulusalüstü İnsan Hakları Usul Hukuku Mevzuatı: 1. Kitap (Açıklamalı - Karşılaştırmalı) Birleşmiş Milletler Belgeleri, İstanbul, Legal Yayıncılık.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2006b) Ulusalüstü İnsan Hakları Usul Hukuku Mevzuatı: 2. Kitap - Avrupa Konseyi Belgeleri & Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kuralları Şerhi, İstanbul, Legal Yayıncılık.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2011a) Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri I. Cilt Bölgesel Sistemler, 2. Baskı, İstanbul, Legal Yayıncılık.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2011b) Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri II. Cilt Uluslararası Sistemler, 2. Baskı, İstanbul, Legal Yayıncılık.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2012a) Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, İstanbul, Legal Yayıncılık.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2012b) Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 2, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, İstanbul, Legal Yayıncılık.

Ghosh, Soumya K. (1993) Freedom of Speech and Assembly and Public Order, New Delhi, Ashis Publishing House.

Gönen, Yakup (2011) “İnsan Haklarının Korunma Yöntemi Olarak Sivil İtaatsizlik”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 116, s. 16.

Gözlügöl, Said Vakkas (2002) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuza Etkisi, 2. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları.

Gözlügöl, Said Vakkas & Poyraz, Yasin (2015) “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Uygulamasında 15 ve 16 Nolu Ek Protokollerle Öngörülen Reform”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), S. 20, s. 59-86.

Gözübüyük, A. Şeref & Gölcüklü, Feyyaz (2013) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, 10. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları.

Gülmez, Mesut (2004) Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Hammarberg, Thomas (2012) Avrupa'da İnsan Hakları, (Çev: Ayşen Ekmekci), İstanbul, İletişim Yayıncılık.

Heyns, Christof (2002) Human Rights Law in Africa 1999, Human Rights Law in Africa Series, The Hague: Kluwer Law International.

Hohmann, Jessie (2013) The Right to Housing: Law, Concepts, Possibilities, Oxford, Hart Publishing.

İşgören, Ali (2011) Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Janis, Mark W. & Richard, S. Kay & Anthony, W. Bradley (2008) European Human Rights Law: Text and Materials, 3rd Edition, Oxford, Oxford University Press.

Kaboğlu, İbrahim Özden (1989) Kolektif Özgürlükler, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi (DÜHF) Yayınları.

Kaboğlu, İbrahim Özden (1999) Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı, Güncelleştirilmiş 5. Baskı, İstanbul, AFA Yayınları.

Kaboğlu, İbrahim Özden (2006) Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), 3. Baskı, İstanbul, Legal Yayıncılık.

Kapani, Münci (2013) Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı (Tıpkı Basım), Ankara, Yetkin Yayınları.

Karaosmanoğlu, Fatih (2012) İnsan Hakları, Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Kuçuradi, İoanna (1996) İnsan Haklarının Felsefî Temelleri, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İoanna (2009) Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlâk, Kültür Kavramları, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İoanna (2011) İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Mattar, Mohamed Y. (2013) "Article 43 of the Arab Charter on Human Rights: Reconciling National, Regional, and International Standards", Harvard Human Rights Journal, C. 26, S. 1, s. 91-147.

Mowbray, Alastair (2007) *Cases and Materials on the European Convention on Human Rights*, 2nd Edition, Oxford, Oxford University Press.

Ökçesiz, Hayrettin (1996) *Sivil İtaatsizlik*, 2. Baskı, İstanbul, AFA Yayınları, s. 130.

Özdek, Yasemin (2004) *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*, Ankara, TODAİE Yayınları.

Özek, Çetin (2002) “İnsan Hakları Kavramında Yeni Anlayış ve Sınırlamalar”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM)*, C. 60, S. 1-2, s. 135-160.

Özenç, Berke (2015) “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Mekân Yasakları”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM)*, C. 74, S. 2, s. 87-133.

Rehman, Javid (2003) *International Human Rights Law: A Pratical Approach*, London: Longman Publishing.

Reisoğlu, Safa (2001) *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, İstanbul, Beta Basım Yayım.

Salát, Orsolya (2015) *The Right to Freedom of Assembly: A Comparative Study*, Oxford, Bloomsbury Publishing.

Salihpaşaoğlu, Yaşar (2009) “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye: Bazı Rakamlar ve Gerçekler”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (GÜHFD)*, C. 13, S. 1-2, s. 253-281.

Shelton, Dinah L. (2008) *Regional Protection of Human Rights: Documentary Supplements*, Oxford, Oxford University Press.

Stone, Richard (2008) *Textbook on Civil Liberties and Human Rights*, 7th Edition, Oxford, Oxford University Press.

Sunay, Reyhan (2001) *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu.

Şahbaz, İbrahim (2004) “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Türk Yargı Sistemindeki Yeri”, *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*, S. 54, s. 178-216.

Şahin, Adil (2009) “İnsan Hakları Hukukunda Siyasal Parti Özgürlüğü ya da AİHM’nin 30 Haziran 2009 Tarihli “Batasuna Kararı”nı Yeniden Düşünmek”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD)*, C. 65, S. 1, s. 135-174.

Şahin, Adil (2010) “Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Niteliği Bağlamında Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜ-HFD), C. 59, S. 4, s. 711-766.

Şahin, Adil (2014) Batı’lı Anlamda Özgürlük Versus İktidar, Trabzon, Celepler Matbaacılık.

Şirin, Tolga (2013) 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı (Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Işığında), İstanbul, On İki Levha Yayıncılık.

Tanör, Bülent (1994) Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu, Genişletilmiş Yenilenmiş 3. Baskı, İstanbul, BDS Yayınları.

Tanyar, Ziya Çağa (2011) “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD), C. 60, S. 3, s. 593-634.

Tepe, Harun (2010) “İnsan hakları: Kavram, Kapsam ve Ölçüt”, Selda Çağlar (Ed.), (Felsefe, Hukuk, Çalışma Ekonomisi, Kentleşme ve Çevre, Maliye) Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları, 1. Baskı içinde, İstanbul, Beta Yayınları.

Tezcan, Durmuş & Erdem, Mustafa Ruhan & Sancakdar, Oğuz & Önok, Rifat Murat (2011) İnsan Hakları El Kitabı, 4. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları.

Turhan, Mehmet (2002) “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD), C. 52, S. 3, s. 129-150.

Ünal, Şeref (1994) “Anayasa Hukuku ve Milletlerarası Sözleşmeler Açısından Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması”, Anayasa Yargısı Dergisi, S. 11, s. 39-60.

Viljoen, Frans (2012) International Human Rights Law in Africa, 2nd Edition, Oxford, Oxford University Press.

Vitkauskaite-Meurice, Dalia (2010) “The Arab Charter on Human Rights: The Naissance of New Regional Human Rights System or a Challenge to the Universality of Human Rights?”, Jurisprudence, C. 119, S. 1, s. 165-180.

Yanık, Murat (2008) “1982 Anayasası’nın İnsan Hakları Anlayışının Uluslararası Belgeler ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (GÜHFD), C. 2, S. 1-2, s. 1133-1161.

Yarsuvat, Duygun (1968) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi (İÜHF) Yayınları.

Yıldız, Mustafa (1999) “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin İşlevsel Konumu”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF-HAD), Selâhattin Sulhi Tekinay’ın Hatırasına Armağan Özel Sayısı, C. 11, S. 1-3, s. 679-728.